

Tüskés Gábor — Knapp Éva

A KATAKOMBASZENTEK TISZTELETE

Fejezet a barokk kori szent- és ereklyekultusz történetéből

A szentek tiszteletének egyik sajátos formája az ereklyék kultusza. Az ereklye-tisztelet teljes mértékben osztozik a szentek sokrétű történeti, kulturális szerepében, átfogó vizsgálata más diszciplínák részeredményeinek felhasználásával a történettudomány feladata. A magyarországi ereklyekultusz történetéről viszonylag keveset tudunk. A történeti kutatás figyelme a nemzetközi vizsgálatokhoz hasonlóan eddig elsősorban a középkori ereklyék felé irányult, s bár Magyarországon a középkorban nem volt a nagy nyugat-európai ereklyegyűjteményekhez hasonló nagyságú ereklyekincs, fontos eredmények születtek például az ereklyék típusairól, csereforgalmáról, funkcióiról, az ereklyerablásokról és az ereklyékről alkotott felfogás változásáról. Lényegesen kevesebb ismeretünk van a tridenti zsinat utáni időszak ereklyekultuszáról, pedig ekkor az ereklyék a középkorhoz mérhető kulturális szerepet játszottak. Ennek egyik oka lehet, hogy a középkori ereklyék nagy része elpusztult vagy hozzáférhetetlenné vált, az újkoriak pedig a szekularizációt követően nagyrészt funkciójukat veszítették a vallási életben és nem vonták magukra a kutatás figyelmét.

Az utóbbi néhány évben nemzetközi viszonylatban jelentősen fellendült az újkori ereklyetisztelet történeti, művészettörténeti, vallásosságtörténeti kutatása, s a monográfiák, konferenciák, tanulmányok, valamint az egy-egy terület ereklyeanyagát reprezentáló kiállítások és katalógusok sorozata számos új eredményt tartalmaz.¹ A barokk kori ereklyetisztelet eszmetörténeti háttérében egyrészt a katolikus hit állandó láttatásának, a „demonstratio catholica”-nak ellenreformációs igénye áll, amit tételiesen a tridenti zsinat 25. ülésének dekrétuma fogalmazott meg a képek, szentek és ereklyék tiszteletéről. Másrészt fontos tényezők a szentek közvetlen, reális meg tapasztalásának vallási igénye, valamint a női kolostorok speciális áhitat gyakorlata és az ebből fakadó ereklyedíszítő tevékenység. Ez utóbbihoz a 18. század második felétől nem ritkán gazdasági megfontolások kapcsolódnak. Az ereklyekultusz vizsgálata ebben az időszakban fontos adatokat szolgáltat a szenttisztelet történeti típusaihoz, rétegeihez, funkcióihoz és további megnyilvánulásaihoz, más kultuszformák történetéhez, az ereklyetisztelet és a képtisztelet kapcsolatához, a protestantizmus, a felvilágosodás, a romantika és a historizmus szentekkel és ereklyékkal kapcsolatos álláspontjának alakulásához. Ezen túlmenően értékes felismeréseket eredményezhet a középkori és a tridentinum utáni szent- és ereklyetisztelet összefüggéseiről, az ereklyehit és az ereklyekritika viszonyáról, a népi ereklyetisztelet formáiról és funkcióiról, a bemutatási formák változatosságáról, az ereklyegyűjtés és speciális képző-

művészeti, kézműves tevékenységek történetéről, az ikonográfiai elemekkel való esztétikai és vizuális kapcsolat alakulásáról, az ereklyék és a „vallási testiesség” viszonyáról, a színjátékszerű megnyilvánulások szerepéről, valamint az ereklyekultusz apotropeikus és pszichológiai jelentőségéről.

A barokk kori szentisztelet egyik tipikus megnyilvánulása a katakombaszentek kultusza. A kultuszáramlat európai elterjedésének alapját a római katakombák 16. századi újrafelfedezése, az ennek nyomán meginduló ásatások, a talált csontvázak őskeresztény vértanú-szentekeként való hitelesítése, valamint az ereklyék Európaszerte történt szétajándékozása együttesen szolgáltatták. Magyarországon a kultusz nem tett szert olyan jelentőségre, mint például svájci, bajor és osztrák területeken, ugyanakkor lényegesen erőteljesebb annál, mint például a Rajna-vidéken. A Magyarországi kultusz körülményei és megnyilvánulási formái nemcsak számos hasonlóságot mutatnak az említett területek katakombaszent-kultuszának formáival, hanem lényegesen pontokon el is térnek azoktól. Így a kultuszáramlat megismerésével nem csupán egy eddig ismeretlen részlet tárul föl a barokk kori szentisztelet magyarországi történetéből, hanem lehetőség nyílik a helyi sajátosságok összevetésére a kultusz európai megnyilvánulásaival.

A bemutatásnál több ok miatt sem törekedhetünk a teljességre. Történeti vizsgálatról lévén szó, a munka középpontjában az ereklyék megszerzése, Magyarországra kerülése, translációja és kultusza áll, s eleve lemondunk az ereklyék hitelességét érintő kérdések tanulmányozásáról. Ezzel kapcsolatban csupán megjegyezzük, hogy egyrészt már a kortársak részéről alapos gyanú merült fel a talált csontvázak eredetével kapcsolatban, másrészt hogy az újabb kutatások különféle megfontolásokat szem előtt tartva ugyancsak többször kétségbe vonták az ereklyék hitelességét. De nem törekedhetünk a teljességre az ereklyék előfordulását illetően sem, mivel egyrészt csak kevés, a témát legalább mellékesen érintő feldolgozással számolhattunk, másrészt a számba vehető történeti forrásanyag rendkívül szétszórta, töredékes, fennmaradása esetleges, s nem mindig hozzáférhető. A lehetőségekhez képest figyelmünket az egész történeti Magyarországra kiterjesztettük. A vizsgálat időbeli határait az általunk ismert első és utolsó katakombaszent Magyarországra kerülése (1651–1855) alkotja, de nem feledkeztünk meg a kultusz utóéletéről, az ereklyékhez való viszonyulás újabb formáiról sem. Tágabb értelemben a katakombaszent-kultusz megnyilvánulásának kell tartanunk azt a törekvést, amely nem egész csontváz-ereklyék, hanem csupán ereklyerészek megszerzésére irányult. Ezek az ereklyerészek kerülhettek egy újonnan felszentelendő oltárba, egy új templom vagy kápolna alapkövébe, de elhelyezhették őket külön díszes ereklyetartóban is, amelyet aztán rendszerint egy már felszentelt oltáron állítottak fel. Gyakran előfordult, hogy egyetlen ereklyetartóba több katakombaszent ereklyéjét sűrítették össze, nem egyszer más szentek ereklyéivel együtt. Ezek az ereklyetartók aztán ugyancsak az oltáron vagy az oltár közelében kaptak helyet. Az ereklyerészek esetében azonban nem beszélhetünk a katakombaszentek önálló tiszteletéről, hiszen itt az ereklyék alárendelt szerepet játszottak, egy nagyobb liturgikus egység részeként töltötték be funkciójukat.

Az ereklyék megszerzése

A továbbiakban tehát csak azokat az eseteket vizsgáljuk, amikor egy katakombaszent egész csontvázeréklyéje került áthozatalra. Az 1651–1855 között eltelt két-száz éves időtartamban eddig összesen 36 egész ereklye (ezek közül 1–1 esetben a katakombaszenteknek kijáró tiszteletben részesített ereklyecsoport, illetve az egész testet reprezentáló fejereklye) megszerzésére találtunk nyomokat. Néhány esetben tudomást szerzünk az ereklyék felfedezésének, kiásásának, a katakombából való kiemelésének körülményeiről. Így például az elsőként Magyarországra került ereklyegyütttest, az 1651-ben a nagyszombati jezsuita templomba vitt „tíz szent mártír” ereklyéit XV. Gergely pápa (1621–23) emeltette ki a Callixtus katakombából.² Az 1783-ban a pécsi székesegyházba került Szt. Vincentius vértanú csontjait XII. Kelemen pápa rendeletére vették ki a Szt. Felix és Adauctus katakombából. Az ereklyéhez mellékelt tanúsító irat szerint a búcsúengedélyek és ereklyék kongregációja megvizsgálta az ereklyét és hitelesnek ismerte el.³ Hasonló részletekről értesülünk az 1742-ben a kalocsai székesegyházba került Szt. Pius ereklyével kapcsolatban.⁴ Az 1833. december 31-én a mucsii plébániatemplomban nyilvános tiszteletre kitett Szt. Valerius Felicianus vértanú ereklyéjéhez mellékelt hitelesítő irat arról tanúskodik, hogy a szent testét XII. Leó pápa rendeletére az 1825-ös jubileumi év március 29-én vették ki a Veranus mezőn lévő Szt. Cyriaca katakombából. Az irat szerint megtalálták a szent vérével festett edényt és azt a márványtáblát, amelyre a szent neve volt rávésve.⁵ Ugyanerről szerzünk tudomást az 1819. február 22-én a Callixtus katakombából kiásatott és 1836-ban a roznycói székesegyházba került Szt. Neitus ereklyével kapcsolatban.⁶ Az 1852-ben Búcsúszentlászlón oltárra helyezett Szt. Vitalis vértanú hitelesítő irata csupán a szent vérével megfestett edényt tartalmazza, feliratról nem tesz említést.⁷ A leírások alapján nyilvánvaló, hogy az ereklyék megtalálási körülményeinek részletes bemutatására azért került sor, hogy ezzel is alátámasszák az ereklyék hitelességét. Az ereklyék megtalálását és oltárra kerülését jelző időpontok összevetéséből kitűnik, az ereklyéket napfényre kerülésük után a búcsúengedélyek és ereklyék kongregációjának döntésével együtt hosszabb-rövidebb ideig Rómában őrizték, hogy a kérések kedvező elbírálása után az adományozást tartalmazó hitelesítő irattal együtt rendeltetési helyükre szállítsák őket.

A katakombaszentek Magyarországra kerülése többféle úton történt. A leggyakoribb, amikor közvetlenül Rómából kéri az ereklyét. A második lehetőség, ha az ereklye nem közvetlenül Rómából, hanem onnan már elkerülve egy másik hely vagy személy közvetítésével jut el az országba. Végül az is előfordul, hogy nem kérés vagy közvetítés nyomán, hanem a pápa ajándékként érkezik meg. Az ereklyét kérő, illetve közvetítő személyek között leggyakrabban a főpapság képviselőivel találkozunk. Így például Szt. Vincentius testét 1738-ban a spanyol származású Alvarus Cienfuegos kardinális, pécsi püspök szerezte meg székesegyházának,⁸ Szt. Pius testét Pathachich Gábor kalocsai érsek kérte Rómából 1740 körül.⁹ A Rómában teológiai tanulmányokat végzett gróf Eszterházy Pál még pécsi püspökké való kinevezése előtt (1762 után és 1780 előtt) kérte Szt. Faustinus testét.¹⁰ Föltehetően gróf Zichy Ferenc győri püspök volt a győri ferencesekhez került Szt. Maximus ereklyének a megszer-

zöje.¹¹ A Rómában tanult szombathelyi püspök, egyúttal nagy ereklyegyűjtő Herzan-Harras Ferenc két ereklyét is kért és kapott: az ő végrendeletéből került Szt. Vincentius ereklyéje 1804-ben a szentgotthárdi ciszterci apátsági templomba,¹² Szt. Placidus teste pedig 1814-ben a szombathelyi székesegyházba.¹³ Az 1836-ban a rozsnyói székesegyházban elhelyezett Szt. Neitus ereklyét Scitovszky János rozsnyói püspök kérte és kapta meg Rómából.¹⁴ Az ereklyék főpapi közvetítéséről tanúskodik a budavári Nagyboldogasszony templomba került Szt. Flamidianus ereklye, amelyet 1695-ben Kollonich Lipót bíboros ajándékozott a jezsuitáknál,¹⁵ továbbá a zala-szentgróti plébániatemplomba jutott Szt. Innocentius ereklye, amelyet József Fülöp szekkai püspök közvetítésével és Koller Ignác veszprémi püspök jóváhagyásával 1769-ben helyeztek el.¹⁶

A püspökök mellett a különböző szerzetesrendek tagjai, előjárói is kértek ereklyéket. Így például az 1751-ben a homokkomáromi plébániatemplomba került Szt. Felix ereklyét Koptik Odo, celldömölki bencés apát,¹⁷ az 1761-ben a székesfehérvári Nepomuki Szent János templomba került Szt. Candidus ereklyét Vánossi Antal, a jezsuita rend helyettes tartományfőnöke kérte és kapta meg Rómából.¹⁸ Az 1852-ben Magyarországra jutott Szt. Vitalis testét Aloysius Marcus minorita szerzetes, apostolis misszionárius kérte.¹⁹ Az ereklyék szerzetesi közvetítését mutatja a nagyszombati „tíz szent mártír” példája. Az ereklyék Nicolaus Lancicius, litván jezsuita provinciális ajándékként 1651-ben jutottak a jezsuiták 14 évvel azelőtt befejezett Keresztelő Szent János templomába.²⁰ Ugyancsak még a 17. században (1682 körül) kapja meg Szt. Theodora vértanú ereklyéit az akkor újjáépülő pálos kolostor a híres búcsújáráhely, Máriavölgy. Az ereklye Aschperger Lipót pálos szerzetes révén került oda, aki Frigyes boroszlói érsek udvari kápolnájának volt papja, s az érsek halála után az ereklyét Boroszlóból magával vitte Máriavölgybe.²¹ A pesti pálosok közvetítő szerepéről értesülünk Forgách Pál nagyváradi püspöknek a kolostor priorjához címzett, 1749. október 10-én kelt leveléből, melyben a püspök Szt. Bonifatius vértanú testereklyéjének Nagyváradra küldését kéri.²² A főpapság és a szerzetesség mellett az ereklyék kérői, illetve közvetítői között világi méltóságokkal is találkozunk. Így például Szt. Felicianus ereklyéjét 1759-ben gróf Balassa Pál, a balassagyarmati templom építtetője és kegyura kérte Rómából temploma számára.²³ A mucsii plébániatemplom Szt. Valerius Felicianus ereklyéjét Apponyi Antal, a császári udvar apostoli követe, a templom kegyura kapta meg Rómából.²⁴ Ugyancsak az ereklyék világi méltóságok által történt közvetítésére utal, hogy a Koptik Odó által Rómából kért Szt. Felix ereklye gróf Batthyány Lajos kegyúr révén jutott a homokkomáromi templomba.²⁵

Néhány esetben az ereklye nem kérés vagy közvetítés eredményeként, hanem közvetlenül pápai ajándékként került az országba. 1696-ban XII. Ince pápa a budavári jezsuita főtemplomnak ajándékozta Szt. Fortunatus csontváz-ereklyéjét.²⁶ 1776-ban VI. Pius pápa Mária Krisztina osztrák főhercegnőnek Szt. Christina ereklyéjét, a hercegnő férjének, Albert Kázmér szász tescheni hercegnek pedig Szt. Augustus testét ajándékozta, amelyeket ők a mosonmagyaróvári kapucinus templomban helyeztek el.²⁷ Egyetlen alkalommal maradt fenn a nyoma annak, hogy az ereklyét kérő főpap a pápához intézett kérése alátámasztására közbenjáró támogatását is igénybe vette. Amikor Scitovszky János rozsnyói püspök 1834-ben székesegyházának XVI.

Gergely pápától vértanú ereklyét kért, egyúttal levélben fordult Petrus Ostinus bécsi apostoli nunciushoz, amelyben arról ír, hogy kérését a nuncius „hatalmával és hatá-
sos közbenjárói” segítségével a legszentségesebb atyánál méltóztassa kegyesen támo-
gatni”.²⁸ A kérés meghallgatása után a pápai adományozó levelet ugyanez a bécsi
apostoli nuncius állította ki, melyért a püspök 1835. áprilisának végén köszönetet
mond.²⁹ Föltételezhető, hogy a közvetlen római kapcsolatokkal nem rendelkező
ereklyekérők más alkalommal is hasonló segítséget vettek igénybe.

Az általunk számba vett 36 esetből 27 alkalommal ismerjük biztosan az ereklye
kérésében, ajándékozásában, illetve közvetítésében szerepet játszó személyt vagy kö-
zösséget. A katakombaszentek megoszlása az országba kerülés módja szerint a kö-
vetkezőképpen alakul:

	Kérés	Közvetítés	Pápai ajándék
<i>Főpapa</i>	8	2	–
<i>Szerzetes</i>	4	3	1
<i>Világi méltóság</i>	6	–	3

A 27 esetből 8 alkalommal kéréssel, 5 alkalommal valamiféle közvetítéssel, 4
alkalommal pedig pápai ajándékozással van dolgunk. A kérők, közvetítők, illetve a
megajándékozottak társadalmi állapotát vizsgálva többségük magas egyházi tisztsé-
get töltött be (10 eset), más részük szerzetes volt (8 eset, de közülük 2 magas egyházi
tisztsége révén ugyancsak a főpapság körébe vonható), 9 esetben pedig különböző
világi méltóságot viseltek az ereklyét kérők illetve közvetítők, ez utóbbiak közül
azonban csupán ketten játszottak aktív szerepet az ereklyék Magyarországra kerülé-
sében. Ez a megoszlás hozzávetőlegesen tükrözi azt az arányt, amely szerint az itt
megjelenő társadalmi rétegek tagjainak lehetőségük volt arra, hogy Rómában járva,
ott kapcsolatokkal rendelkezve tudomást szerezzenek az ereklyékről, s az ereklyék
szállításával járó költségeket fedezni tudták. Másrészt a világi személyek által kért
ereklyék Magyarországra jutása mögött is — két eset kivételével — közvetlen egy-
házi intenció rejlik, ami kifejezetten utal a kultusz döntően egyházi terjesztésére.

Az ereklyék Magyarországra kerülésére vonatkozó alapvető adatokat az erek-
lyéhez mellékelte hitelesítő irat (un. *authenticum*) tartalmazza. A 36 esetből 11 alka-
lommal találtuk meg magát az iratot, 8 esetben bukkantunk a forrásokban valami-
lyen rá vonatkozó utalásra, 17 esetben semmiféle nyomra nem leltünk. Az adomá-
nyozás tényét rögzítő hitelesítő iratnak több fajtája volt használatban. A csontvázak
hitelesítését a pápai vikárius generális vezetése alatt működő bizottság, a IX. Kele-
men által 1668-ban felállított búcsúengedélyek és ereklyék kongregációja végezte, s
ez adott nevet a névtelenül megtalált testereklyéknek.³⁰ Ezek a nevek részben fan-
tázia-nevek voltak (Anonymus, Donatus), részben a vértanú kiemelkedő tulajdonsá-
gára utaltak (Felix, Fortunatus), részben pedig közvetlen kapcsolatban álltak a kérő,
illetve megajándékozott személy nevével (Christina, Augustus). A hitelesítő irat
leggyakoribb változata az előre elkészített formanyomtatvány, amelybe utólag kézzel
írták be a hiányzó adatokat (7 db).³¹ Az irat ritkább változata az ugyancsak előre

elkészített, de pergamenre, kézzel írott, díszes ajándékozó oklevél (2 db).³² Mindössze 1 alkalommal találkoztunk az ún. *brevis apostolici* formával, amely speciális kérést teljesít, s ennek megfelelően nemcsak az egész oklevél van kézzel, pergamenre írva, hanem szövege is egyedi, s kivitele is ennek a legdíszesebb.³³ Míg az egyszerűbb formanyomtatványt rendszerint a pápa vikárius generálisa adja ki, a díszesebb okleveleket az apostoli kincstár prefektusa vagy maga a pápa. Mindössze 1 alkalommal találkoztunk a hitelesítő iratnak azzal a formájával, amely egy, az ereklye útjára vonatkozó további iratban (*itinerarium*) átírva maradt fenn (ún. *insertio*).³⁴

A hitelesítő irat rendszerint tartalmazza a kiadó személy nevét, címeit, formulával indokolja az adományozás tényét, közli a megadományozott személy nevét, címeit, részletezi az adomány tárgyát. Ezen belül megadja a vértanú nevét, annak a katakombának a nevével együtt, amelyből a csontváz előkerült, néha utal a megtalálás körülményeire (a csontok kiemelésének idejére, a kiemelést elrendelő pápai utasításra, a csontváz mellett talált vérrrel megfestett edényre és a vértanú nevét tartalmazó kőlapra). A hitelesítő iratban olvashatjuk a búcsúengedélyek és ereklyék kongregációjának az ereklye hitelességét tartalmazó döntését. Ezt követően az irat részletezi az ereklye útrabocsátásának, csomagolásának körülményeit (a csontokat tartalmazó doboz anyagának, formájának, lezárási módjának, az ereklyének és tartozékainak, esetleg öltözetének jellegzetességeit). Ezután rendszerint megjegyzést találunk az ereklye további sorsának, nyilvános tiszteletének lehetséges körülményeire, utalással a rítuskongregáció 1691. augusztus 11-én kiadott határozatára, amely szerint a római martirologiumban nem szereplő szentek tiszteletére se mise, se officium nem mondható. Az irat végén találjuk az oklevél kiadójának a hitelesítő iratra vonatkozó megerősítő formuláját (hivatkozás az irat kiadójának aláírására, pecsétjére, a kiállító tisztségviselő címére), a kiállítás helyét, idejét, a saját kezű aláírásokat és a pecsétet. Ugyanitt némely esetben utalást találunk a hitelesítő irat római másolatának leldőhelyére. Esetenként a hitelesítő irat alsó vagy külső részére vezették rá az ereklye szállítására, elhelyezésére vonatkozó utólagos megjegyzéseket.³⁵

Az ereklyék megszerzése után a következő lépést a testek rendeltetési helyére történő biztonságos szállítás jelentette. Az ereklyék római csomagolásának módjára a hitelesítő iratok adnak felvilágosítást. A legegyszerűbb megoldás, amikor a csontokat mellékleteivel együtt festett papírral fedett, fa tartóban helyezték el, amit jól lezártak, selyemszalaggal átkötöttek és lepecsételtek. Előkelőbb megoldásnak számított, amikor az ereklyét már Rómában feldíszítették. Így például 1826-ban Szt. Valerius Felicianus ereklyéjét „különféle szabott ruhák sorába, aranyművekkel borítva és más díszekkel szépen elhelyezve, harcos módjára felöltöztetve egy szép mesterséggel kidolgozott és bearanyozott, négy kristályüveg táblával megerősített fa tartóba” tették.³⁶ Az 1776-ban VI. Pius pápa által Mária Krisztina osztrák főhercegnőnek ajándékozott Szt. Christina testét „hajás selyemmel borított, selyemből és aranyból fűzött rojtokkal körüldíszített fa szekrénybe” helyezték.³⁷

A katakombaszentek útvonala rendszerint Bécsen keresztül vezetett Magyarországra. Az 1751-ben Homokkomáromba került ereklye útjáról csupán annyit tudunk, hogy Bécsen és Nagykanizsán keresztül vitték oda.³⁸ Forgách Pál váradi püspök 1749. október 10-én kelt leveléből arról értesülünk, hogy a püspök bizalmas emberét, Durstinszky Jánost bízta meg Szt. Bonifatius ereklyéjének a pesti pálosok-

tól Nagyváradra történő szállításával.³⁹ Szt. Felicianus ereklyéje Esztergomon át az ereklyét megszerző Balassa Pál kékkői várából került Balassagyarmatra,⁴⁰ Szt. Innocentius testét 1768-ban Grazon keresztül szállították Zalaszentgrótra.⁴¹ Szt. Vitalis ereklyéjét Marcus Aloysius ferences misszionárius Rómából Pozsonyba vitte, majd az ereklye Pápára került, ahonnan 1852-ben szállították Búcsúszentlászlóra.⁴² Amikor Alvarus Cienfuegos pécsi püspök Szt. Vincentius ereklyéjét 1737-ben Bécsbe szállíttatta, az ereklye útközben megsérült, ezért a testet ott újra összeállították, becsomagolták és úgy küldték tovább Pécsre.⁴³ Szt. Candidus ereklyéjét Rómából Nagyszombaton át először Pestre vitték, ahol a budai klarisszák földszítették. A klarisszák apátnője ekkor megkérte az esztergomi érseket, hogy gondoskodjon az ereklye biztonságos szállításáról. Az érsek Richvalski kanonokot bízta meg az ügy lebonyolításával, aki azonban időközben meghalt, s ezért 1761-ben a kanonok utódja intézte az ereklye Székesfehérvárra szállítását.⁴⁴ Szt. Faustinus ereklyéjét 1781 áprilisában Rómából Bécsbe vitték, ahol feldíszítették, majd hajóra tették és a Dunán Mohácsig szállították. 1781. június 20-án Székel Ferdinánd hímesházi plébános a mohácsi plébános segítségével az ereklyét Mohácsról Hímesházán, Szentersébeten és Bogádon át Pécs határáig vitte, ahonnan 16 teherhordó a pálosok templomába szállította.⁴⁵

A legrészletesebben a Scitovszky János püspök kérésére Rozsnyóra került Szt. Neitus ereklye útvonalát ismerjük. Az adományozó levél kézhezvétele után Scitovszky a bécsi apostoli nunciatúra Rómában tartózkodó tagjainak segítségét kérte a szállításban, akik az ereklyét útnak is indították. A katakombaszentet a tengerpartig vitték, ahonnan kocsin Bécsbe vitték, ahol 1835. október 10-én átadták a püspöknek. Ezután a püspök magával vitte az egyházmegyéjében lévő Gácsra, ahonnan október 25-én a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák kolostorába szállították. Innen 1836. hamvazószerdáján (február 20.) megerősített koporsóban Rósemberszky István rozsnyói kanonok ismét útnak indította az ereklyét. Az útvonal Diószeg, Pata, Verebély, Léva érintésével Szántón át Hont megye központi mezővárosába, Ipolyságra vezetett, majd Hugyag, Szakál érintésével a Ráros hídnál elérte a rozsnyói egyházmegye határát. Itt a rozsnyói egyházmegye plébánosai által vezetett ünnepélyes menet fogadta az ereklyét. Február 26-án Rimaszombatból Fügére értek, ahol a szent testét 20 fehér ruhás lány gyertyával a kezében kíserte át a falun. A következő helyen, Szárnyán több falu népe gyűlt össze az ereklye fogadására. Végül a menet Rozsnyó filiájába, Berzétére ért, ahol a nép éneklése közben a Szt. Anna templomban helyezték el az ereklyét. Március 10-én innen került sor a Rozsnyóba történő ünnepélyes átvitelre.⁴⁶ A leírás alapján nyilvánvaló: az egyházmegye határán belül az egyházi szervezés jelentős mértékben törekedett arra, hogy már a szállítás során a lakosság minél szélesebb rétegei kerüljenek kapcsolatba az ereklyével.

A szállítás után vessünk egy pillantást arra, hova, milyen környezetbe kerültek a katakombaszentek. A kultuszhelyek térképre vetítéséből kitűnik, hogy a 36 katakombaszent az ország 28 helységének 29 templomában nyert elhelyezést. (Öt esetben párosával szerezték meg őket, két további templomban két-két ereklyét különböző időben helyeztek el.) A nyilvános kultuszhelyek az ereklyék odakerülésének módja szerint a következő megoszlást mutatják:

	Közvetett úton			Közvetlenül
	Főpaptól	Világi személy- től	Szerzetestől	
<i>Székesegyház</i>	1	–	–	10
<i>Szerzetesi templom</i>	2	2	2	7
<i>Plébániatemp- lom</i>	1	1	–	6
<i>Kastélykápolna</i>				3
<i>Ismeretlen</i>				1

Az ereklyék nagyobb része (27) közvetlenül az átszállítás után a nyilvános kultusz színhelyére került, kisebb része (9) csak hosszabb-rövidebb idő után, az ereklyét kérő főpapi, szerzetesi vagy világi személyek tulajdonából jutott oda. Ez utóbbiak többsége szerzetesi templomban nyert elhelyezést, ami arra utal, hogy az említett társadalmi csoportok egyaránt a szerzetesi templomokban látták biztosítottnak a megőrzést és a kultusz életben tartását. Ezt alátámasztani látszik egyrészt az, hogy az összes ereklyének több mint egyharmadát (13) szerzetesi templomban helyezték el, másrészt, hogy a tovább translált 7 ereklye közül 4 ugyancsak szerzetesi templomba került. A rendek közül a jezsuiták járnak elől a katakombaszentek kultuszának felkarolásában: három jelentős templomukban (Nagyszombat, Székesfehérvár, Buda) összesen 4 ereklyét találunk. Őket követik a mosonmagyaróvári kapucinusok és a budai klarisszák 2–2 ereklyével, a máriavölgyi pálosok, a szentgotthárdi ciszterciek, valamint a pozsonyi, a győri és a búcsúszentlászlói ferencesek 1–1 ereklyével. A katakombaszentek második átvitele során további 2–2 ereklye jutott a budai Szt. Erzsébet apácák és a budai ferencesek templomába. A kultusz terjesztésében a szerzetesi templomok után a püspöki székesegyházak következnek 11 ereklyével, ezek közül négyben 2–2 ereklye volt (Esztergom, Nagyvárad, Eger, Pécs). Harmadik helyen a plébániatemplomok állnak összesen 8 ereklyével. A katakombaszentek kultuszhelyének és a nyilvános kultusz kezdeti időpontjainak összevetése arról tanúskodik, hogy 1650–1740 között elsősorban a püspöki székesegyházak és a rendi központok szerzetesi templomai váltak a kultusz színtereivé, a 18. század közepétől az ereklyék a kisebb helyeken, plébániatemplomokban is föltűnnek. (ld. Függelék)

A transláció

A katakombaszentek tiszteletét megelőző, s a további kultuszt mintegy kiváltó közvetlen mozzanat az ereklyék ünnepélyes körülmények között végbemenő *transzlációja*, a kultusz központjában történő elhelyezése. A translációkat mozgató egyik alapgondolat, hogy az ereklye fontosabb, mint maga a szent, akinek személye rendszerint teljesen háttérbe szorul. A tulajdonképpeni translációt némely esetben megelőzte az *illáció* aktsusa: a még tiszteletben nem részesített ereklyék első, ünnepélyes és nyilvános oltárra emelése.

Előfordult, hogy a hosszú ideig tartó szállítás közben az ereklyét többször is oltárra helyezték, míg eljutott végső rendeltetési helyére. A nagyszombati Keresztelő Szt. János templomba került „tíz szent mártír” illációja a translációt megelőzően a város Szt. Miklós templomában történt.⁴⁷ Máriavölgyben a szent illációja a transláció szertartásának szerves része. 1717. június 7-én reggel 8 órakor a translációra összegyűlt főpapok a szerzetesekkel és az előkelő világiakkal ünnepélyes menetben a holtak kápolnájához (Sigray-kápolna) vonultak, amelyben Szt. Theodora „egész test formába összerakva, értékes ékszerekkel feldíszítve, aranyozott ékes trónformájú ravatalon előre el volt helyezve.”⁴⁸ Az Alvarus Cienfuegos pécsi püspöki által a pécsi székesegyháznak küldött Szt. Vincentius ereklyét már útközben, Bécsben oltárra emelték. A szállítás közben megsérült testet ugyanis itt újra összeállították és feldíszítve Julianus Sabbatinus apollóniai püspök házi kápolnájában nyilvános tiszteletre tették ki, a püspök pedig 1737 advent első vasárnapján (december 1.) a hívek és a szent test jelenlétében szent cselekményeket végzett.⁴⁹ Szt. Vincentius második illációja a pécsi Mindenszentek templomában történt: a testet addig őrizték itt, amíg az ereklyét megillető ünnepi translációra készülődtek.⁵⁰ A másik pécsi katakombaszent, Szt. Faustinus teste a városba érkezése után a pálosok templomának Szt. Tekla oltárára került, s itt várta meg 1781. május 29-ét, amikor a püspöki bevonulás részeként ünnepélyesen a székesegyházba vitték.⁵¹ A Rozsnyóra került Szt. Neitus illációja 1836. február 4-én a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák templomában történt. A Scitovszky János rozsnyói püspök által az illáció emlékére kiadott irat szerint a püspök a *benedictio capsarum pro reliquiis includendis*-szel megáldotta, majd imádságok és himnuszok éneklése közben elhelyezte a földíszített ereklyét. Ezt követően február 4–16. között a Szt. Erzsébet apácák templomában nyilvános tiszteletre tették ki az ereklyét, melyet ez idő alatt a pozsonyiak folyamatos tiszteletben részesítettek. Február 9-én német nyelvű prédikáció volt a szentről, február 14-én pedig Jordánszky Elek, püspöki suffraganeus mondott „apostoli kenetű” beszédet. A beszéd után Jordánszky ünnepi misét celebrált, majd az összegyűltekkel együtt a szent pártfogásába ajánlotta magát.⁵²

A kultuszt megelőző, a translációval szoros kapcsolatban lévő további hivatalos egyházi megnyilvánulás az ereklyék második hitelesítése, nyilvános tiszteletének püspöki engedélyezése, rekogníciója. Erről leggyakrabban az authenticum mellett a másik legfontosabb forrásból, rendszerint a megyéspüspök által kiadott ún. rekogníciós iratból (*instrumentum recognitionis*) szerzünk tudomást. Ez lehetett önálló irat, de előfordult, hogy a Rómában kiállított hitelesítő iratra vezették rá az ereklye leírását tartalmazó, hitelességét és nyilvános kultuszának engedélyezését tanúsító sorokat. A máriavölgyi Szt. Theodora ereklye rekogníciója a transláció keretében történt, amikor a holtak kápolnájában elhelyezett test előtt a translációra összegyűltek jelenlétében a püspöki titkár felolvasta az ereklyét hitelesítő főpapi bullát.⁵³ A pécsi székesegyháznak küldött Szt. Vincentius ereklye rekogníciós iratát Alvarus Cienfuegos kérésére Julianus Sabbatinus apollóniai püspök adta ki 1737. december 1-én, aki az útközben megsérült katakombaszent csontjait Bécsben összeállította és újra feldíszítette. Mint írja, „a szent fej részeit gondosan felderítve kikutattuk, összeraktuk és megtapasztaltuk annak teljességét, a szent vérét tartalmazó edény töredékeit hasonlóképpen megkeresvén egy másik kristály edényben a feje előtt is-

mét összeállítva elhelyezték. Eközben a koporsót összeillesztve a szent ereklyék helyreállítottak, a faládba tisztelettel áttettek, lezártak és lepecsételtettek.” Majd a püspök így folytatja: „a megmaradt hamvakat pedig összegyűjtöttük, az ezekből származó bizonytalan eredetű részeket külön helyen fa tartóba zártuk, megpecsételtük és ugyanennek a székesegyháznak (ti. a pécsinek) átvitelre odaadtuk.”⁵⁴ A homokomáromi Szt. Felix ereklye 1751-es oltárra helyezése Padányi Bíró Márton veszprémi püspök engedélyével történt.⁵⁵ A balassagyarmati plébániatemplom Szt. Felicianus testereklyéjének rekogníciós iratát Révay Antal, az esztergomi érsekség suffraganeusa állította ki 1759. augusztus 20-án Balassagyarmaton. Ebből megtudjuk, hogy Révay megvizsgálta az ereklyét és megerősítette annak hitelességét.⁵⁶ Hasonló esztergomi érseki engedélyről tudunk a székesfehérvári Szt. Candidus ereklyével kapcsolatban.⁵⁷ A zalaszentgróti Szt. Innocentius⁵⁸ és a mosonmagyaróvári Szt. Augustus⁵⁹ ereklyék rekogníciója a római authenticumra rávezetett veszprémi, illetve győri püspöki záradékkal történt. A mucsii Szt. Valerius Felicianus testereklye nyilvános kitételre szóló engedélyét a pécsi egyházmegyei hivatal nevében Brüstle József állította ki.⁶⁰ A rozsnyói Szt. Neitus ereklye rekogníciójára föltehetően a katakombaszentnek a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák templomában történt elhelyezése előtt került sor, amikor Scitovszky püspök engedélyével három ereklyerészt leválasztottak a testből.⁶¹

A katakombaszentek rekogníciójával teljesült az ereklyék nyilvános tiszteletének utolsó egyházi feltétele. Megkezdődhetett a translációs ünnepségek tervezése, előkészítése. A translációra rendszerint még az ereklye Rómából való megérkezésének évében sor került, s így néhány hónap állt rendelkezésre az ünnepségek megszervezésére. Szt. Neitus teste például 1836. március 10-én érkezett Rózsnyóra, a translációs ünnepségeket ugyanezen év június 12-én tartották.⁶² Viszonylag rövid idő telt el Szt. Faustinus testének Pécsre érkezése és translációja között, mivel a test 1781. április 20-án még Mohácson volt, a translációra pedig már egy hónap múlva, május 29-én sor került.⁶³ Különbözőképpen alakult a Herzan-Harras Ferenc szombathelyi püspök tulajdonából végrendeletileg a szentgotthárdi ciszterci templomba jutott Szt. Vincentius, illetve a szombathelyi székesegyházba jutott Szt. Placidus ereklye további sorsa. Szt. Vincentius testét a püspök halála után (1804. június 2.) már alig három hónap múlva, szeptember 23-án translálták Szentgotthárdra,⁶⁴ Szt. Placidus ünnepélyes elhelyezésére azonban ismeretlen okok miatt csak tíz év múlva, 1814. április 29-én került sor.⁶⁵ Kivételnek számít a Szt. Theodora ereklye Máriavölgybe történt megérkezése (1682 körül) és translációja (1717. június 27.) között eltelt hosszú időszak: itt a háborús körülmények miatt 35 évig a kolostor kincstárában őrizték az ereklyét.⁶⁶

Máriavölgyben az előkészületek megszervezését Szennyesi Antal pálos szerzetes végezte, s az ünnepségek lefolyását is ő irányította.⁶⁷ A rozsnyói előkészületek fő mozgatója maga az ereklyét kérő püspök, Scitovszky János. 1836. április 30-án Pozsonyban körlevelet ad ki, melyben kéri az egyházmegye papságát, közölkék az egyházmegyei diakónussal, honnan, mikor, milyen körmenettel kívánnak részt venni az ünnepségen. Egyúttal kéri, a körmenetek legkésőbb a transláció napján, június 12-én délig mindenképpen érjenek Rózsnyóra, hogy a délutáni ünnepségeken már részt vehessenek.⁶⁸

Az előkészületek fontos mozzanata a katakombaszentek testének feldíszítése, ereklyetartóban történő elhelyezése. Ez néhány esetben már Rómában vagy a szállítás közben megtörtént, leggyakrabban azonban a translációt megelőzően került rá sor. Egy kivétellel mindig feldíszítették a csontvázat. A szokás formája felöli tájékoztatatlanság, a megfelelő anyagi eszközök hiánya és az ereklye hiányossága egyaránt oka lehetett annak, hogy Búcsúszentlászlón a Szt. Vitalis ereklye translációjára abban az egyszerű fa dobozban kerítették sort, amelyben a Rómából való szállítás történt.⁶⁹ A díszítést rendszerint különböző külföldi, elsősorban osztrák és hazai női kolostorok apácai végezték. A bécsi orsolyiták díszítették fel a Homokkomáromba került Szt. Felix ereklyét,⁷⁰ s ugyancsak Bécsben öltöztették fel a Pécsre került Szt. Faustinus testét.⁷¹ A grazi orsolyiták végezték a zalaszentgróti Szt. Innocentius díszítését,⁷² s ugyancsak Grazban történt a szentgotthárdi Szt. Vincentius testének felékesítése. Ez utóbbi ereklye felöltöztetését az ereklyetartó koporsó hátsó oldalának felirata szerint Theresia Zenger végezte 51 éves korában.⁷³ A budai klarisszák öltöztették fel a székesfehérvári Szt. Candidus testét.⁷⁴ A szombathelyi Szt. Placidus ereklye díszítését Somogyi Lipót püspök megbízásából a győri orsolyiták végezték.⁷⁵ A rosznyói Szt. Neitus ereklye díszítésére a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák kaptak megbízást. Munkájuk három hónapig tartott, melyben Haaz Mária Erzsébet superiora és Haetsér Mária Emerica secretaria irányításával számos apáca vett részt.⁷⁶

A katakombaszentek öltözéke rendkívül változatos, értékes anyagokból aprólékos kézimunkával készült. Az 1651-ben Nagyszombatban elhelyezett „tíz szent mártír” testét bársonnyal ékesítették.⁷⁷ Szt. Theodoráról csupán annyit tudunk, hogy 1717-ben értékes ékszerekkel díszítették.⁷⁸ Szt. Placidus díszítését 327 aranyforintért végezték,⁷⁹ Szt. Candidus ruhája 160 aranyforintba került. Ez utóbbi a korabeli vélemény szerint „olyan szépséges elegáns volt, hogy aki látta, hozzá hasonlót nem tudott mondani”.⁸⁰ Szt. Neitus testét a leírás szerint „aranyszövetbe és selyembe öltöztették, amit igazgyöngyökkel, drágakövekkel, smaragdokkal és aranyrojtokkal díszítettek”.⁸¹ A ma is épségben látható ereklyék öltözéke dekoratív hatású, s ez a dekorativitás volt az egyik oka a katakombaszentek közkedveltségének. Ez a technika lényegében azonos a női kolostorokból kikerült szentképek polion technikával készült keretdíszítésével.⁸² Egyes testrészeket (ujjak, bordák stb.) ékkövekkel, igazgyöngyökkel, színes csiszolt üvegekkel tettek még látványosabbá. A díszítő technikák közül megfigyelhető még a színes ruhák, bársony és selyem rátétek, hímezések gazdag alkalmazása. Az általános szoknyaszerű vagy nadrágos, köpenyes öltözék a barokk elképzelés szerinti római katonai egyenruhát, s ezzel a katakombaszent a Krisztus katonája-gondolatot jeleníti meg. A katakombaszent feje rendszerint párnán nyugszik, lábára cipőt, kezére kesztyűt húztak, s a szentet ellátták a vértanúság győzelmi szimbólumaival: kezébe pálmaágot, fejére babérkoszorút helyeztek, melléje pedig a vérét tartalmazó díszes edényt tették. Szombathelyen Szt. Placidus teste mellett kinyújtott karral, fején turbánszerű ékítménnyel fekszik, kezében pálmaág, mellette kelyhet formázó ékköves dísz. Lábánál átlátszó falú dobozban gyöngyből készült kis karika (koszorú), a doboz hátoldalán felirat: „S. S. *Reliquiae S. Placidii martyris*”.

Az ereklye nézésének kegyelemkövetítő erejéről alkotott elképzelés különös erővel jelentkezik az ereklye foglatában, az üvegfalú koporsóban. Az ereklyéknek ez a nyílt megmutatása lényegében a középkori ötvösművi ereklyesírok, ereklyetartó

szekrények gondolatát viszi tovább, s a közvetlen láttatás igényének folyamatosságát tanúsítja az ereklyekultuszban. Az üvegekoporsó biztosítja a vizuális kapcsolatot a kultusz tárgyával, s ez az elhelyezés — miközben a színpadi hatás ellenére a valószínűség benyomását kelti — tulajdonképpen nem más, mint a hitelesség kelléke, az ereklye autenticitásának egyik hordozója. A Pécsre került Szt. Vincentius ereklyetartó koporsója a korabeli leírás szerint „kristályüveggel és aranyozott fémmel művészi módon elkészített, aranyozott fa láda” volt.⁸³ Szt. Felicianus testét „koporsóformájú, ezüstözött sárgaréz tartóban helyezték el, amelynek az elülső oldalát, a lábánál és a fejénél lévő részét kristályüveggel borították.”⁸⁴ Szt. Neitus koporsójának belsejét a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák „aranyrojtokkal, gyöngyökkel, igazgyöngyökkel és értékes kövekkel díszítették. A tartó kristályüveggel fedett, aranyozott keretű fa láda volt, amit szépen elkészített díszekkel borítottak.”⁸⁵ A szentgotthárdi Szt. Vincentius ereklye üvegfalú koporsójának hátoldaláról megtudjuk, hogy az aranyozási munkát Joseph Grünberg — talán grazi mester — végezte.⁸⁶ A koporsók hátsó oldala rendszerint nem üvegből, hanem fából készült, amit néha faragással borítottak. A zalaszentgróti ereklyetartó elülső oldalának sarkain két gazdagon aranyozott, faragott angyalfej látható. A metszetek alapján hasonló angyalfigurák díszítették Szt. Fortunatus és Szt. Clemens budai ereklyetartó koporsóját. A szentgotthárdi üvegfalú, empire stílusú ereklyetartó fa részeit feketére fényezték és aranyozott lécekkel díszítették.⁸⁷ Néhány alkalommal nem üvegekoporsóban, hanem a híveknek láthatatlan módon helyezték el az ereklyét: Szt. Christina és Szt. Augustus felöltöztetett testét homályos üveggel borított koporsóba,⁸⁸ a Szt. Vitalis feldíszítetlen csontjait tartalmazó fa dobozt pedig egy tabernákulumszerű fa tartóba tették. Szt. Flami-dianus ereklyéjét — mivel itt csupán a fej translációjára került sor — egy kisebb méretű, kockára helyezett gúla alakú, üvegfalú tartóba helyezték, a fej fölél pedig apácamunkával készített gazdag díszítésű koszorút erősítettek.

Ha számbavesszük azokat az elhelyezési módokat, ahogyan az ereklyéket nyilvános tiszteletre kitették és a befogadó tér ikonográfiai programjának részévé váltak, többféle megoldással találkozunk. A transláció során a budavári Nagyboldogasszony templom főoltárára tették Szt. Flami-dianus⁸⁹ és Szt. Fortunatus⁹⁰ ereklyéit. Homokomáromban ugyancsak a főoltáron, a már ott lévő kegykép alá, mintegy annak attribútumaként helyezték el az ereklyét.⁹¹ Szt. Faustinus teste a pécsi székesegyház főoltárán (Szt. Kereszt oltár) kapott helyet egy időre.⁹² Külön oltárt emeltek Szt. Theodora ereklyéjének Máriavölgyben⁹³ és Szt. Felicianus testének Balassagyarmaton.⁹⁴ Szt. Pius testét a kalocsai székesegyház Fájdalmas Szűz mellékoltárán,⁹⁵ Szt. Vitalis ereklyetartóját Búcsúszentlászlón a Szt. Anna mellékoltáron helyezték el.⁹⁶ Szt. Maximus koporsója ma a győri székesegyháznak a könnyező Mária-képet tartalmazó északi mellékhajójában, annak jobboldali első, Szt. Anna mellékoltárán látható. Szt. Vincentius ereklyetartóját Szentgotthárdon a Szt. Bernát mellékoltárhoz, külön tartóra állították.⁹⁷ Forgách Pál váradi püspök leveléből arról értesülünk, hogy a pesti pálosoktól elkért Szt. Bonifatius ereklyét székesegyházában a Szt. Pál oltár alatt, négy márvány oszlop mögött kívánta elhelyezni.⁹⁸ Néhány esetben az ereklyék külön kápolnába kerültek. Így például Szt. Vincentius a pécsi székesegyház,⁹⁹ Szt. Candidus a székesfehérvári jezsuita templom Szt. Imre kápolnájában kapott helyet.¹⁰⁰ Szt. Placidus ereklyéjét a szombathelyi székesegyház Nepomuki Szt. János

kápolnájában helyezték el.¹⁰¹ 1836-ban Szt. Neitus testét a rozsnyói székesegyház Szt. Anna kápolnájába vitték, de ugyanekkor a kápolna titulását a katakombaszent nevére változtatták.¹⁰²

A translációs körmenet, mely lényegében az ereklyék megmutatását szolgáló középkori és újkori ereklye-körmenetek párhuzama, mindenütt rendkívül látványos körülmények között zajlott. Időpontját 14 esetben ismerjük pontosan: négy translációt vasárnapon tartottak, kettőt a gazdasági év különböző határnapjain (Szt. Bertalan, illetve Péter és Pál napján), kettőt pünkösd harmadnapján, kettőt valamilyen vértanúszent ünnepén (Szt. Tekla, illetve Veronai Szt. Péter napján), egyet az év utolsó napján és egyet-egyet a három magyar szent király (Szt. István, Szt. Imre és Szt. László) ünnepein. Mindez arra utal, hogy az időpont megválasztásában egyrészt törekedtek a translációnak más, már meglévő ünnepekkel történő egybekapcsolására. Másrészt a katakombaszenteket igyekeztek kapcsolatba hozni más vértanúszentek, illetve a már széles körű tiszteletnek örvendő magyar szentek kultuszával.

A körmenet lefolyását nem mindig ismerjük pontosan, de a források szűkszavúságából még nem következtethetünk az események szerényebb jellegére. Számos különbség volt egy püspöki városban, egy kolostorban vagy egy vidéki plébániatemplomban lezajlott ünnepség fénye, lefolyása között, ezek azonban lényegében mind ugyanannak a cselekménysorozatnak a variációit jelentették. A más-más helyről fennmaradt különböző leírások részletei jól kiegészítik egymást, segítségükkel viszonylag pontos képet alkothatunk a kultusznak erről a központi eseményéről. A nagyszombati transláció 1651-ben Szt. Bertalan napján (augusztus 24.) történt Szelepchényi György nyitrai és Tarnóczy Mátyás váci püspök, az esztergomi és a pozsonyi kollégium és káptalan részvételével, „a hadi eszközök dörgése, trombiták harssága, harangok zúgása és éneklő sokaság közepette”. Az ünnepi misét Lippay György érsek celebrálta, Jászberényi Tamás, a filozófiai kar dékánja magyar nyelven a szentek dicsőségéről mondott beszédet.¹⁰³ Szt. Flamidianus 1695-ös budai translációjáról annyit tudunk, hogy a pünkösd utáni 7. vasárnapon (amely július 11-re esett) a Nagyboldogasszony templom sekrestyéjében a papok vállukra emelték az ereklyét, ünnepélyesen körülhordozták a templomban és a főoltárra tették.¹⁰⁴ Hasonló körülmények között zajlott le ugyanott Szt. Fortunatus translációja 1696. május 13-án. A különleges alkalomra a jezsuiták új zeneművet is készítették.¹⁰⁵

A máriavölgyi transláció leírásából a helyi sajátosságok mellett a cselekménysorozatnak minden jellemző eleme kiolvasható. Az ünnepélyes menet a kolostorból a Sigray-kápolnába indult, ahonnan az ereklye illációja és rekogníciója után a katakombaszenttel együtt körmenetben vonult tovább. A menet élén a máriavölgyi pálos szerzetesek haladtak, utánuk más, dalmatikába öltözött egyházi személyek, kezükben gyertyát tartva. Őket követte Erdődy Ádám nyitrai püspök két segítőjével, Eszterházy Imre pozsonyi kanonokkal és Okolicsány János választott püspökkel. Utánuk következett a szent test, amely körül 12 gyermek ment angyalnak öltözve, majd 12 szűz vonult szép ruhában pálmákkal és liliomokkal. Mögöttük mentek az előkelők, nemesek, a polgárok és a köznép, legvégül a férfiak után — az egyházi előírásnak megfelelően — az asszonyok. A menet a felsorakozott nép közepette a szentkúthoz vonult, azt megkerülte, majd bevonult a templomba.¹⁰⁶ A pálosok évkönyve szerint itt az ereklye helyéül szolgáló Szt. Theodora oltárt előre feldíszítették, számos gyer-

tyával és lámpával megvilágították. A nyitrai püspök kíséretével a főoltárhoz ment és ünnepi misét mondott. Ezt követően délután 2 óráig a templomban és a templomon kívül magyar–szlovák és német nyelven az összegyűlteknak misék keretében beszédeket mondtak. Rövid pihenés után az ünnep vesperással és prédikációkkal folytatódott egészen az éjszaka kezdetéig.¹⁰⁷

Szt. Vincentius ereklyéjének pécsi translációját Berényi Zsigmond püspöki administrator vezette a városon kívül fekvő Mindenszentek templomából a székesegyházba. A körmeneten jelen voltak a káptalan tagjai, világi papok és szerzetesek, továbbá több vidéki plébános híveivel. Rajtuk kívül megjelentek a megye képviselői és a városi tanács tagjai, valamint a város összes társulata zászlóikkal.¹⁰⁸ Berényi püspök saját leírása szerint az ereklye oltárra helyezése után *Te Deumot*, beszédet és végül ünnepi misét mondott.¹⁰⁹ Hasonló körülmények között ment végbe Szt. Candidus székesfehérvári translációja 1761. november 5-én.¹¹⁰ A homokkomáromi transláció a helyi plébánia magyar nyelvű története tanúsága alapján „32 egyházi személy, számos tisztviselő, nemesek és mintegy 16 ezer ember kíséretében, 50 zászló alatt, tarackok durrogása, áhitatos énekek közben” történt.¹¹¹ Balassagyarmaton a transláció egybeesett a plébániatemplom felszentelésével. A testet Balassa Pál kegyúr várából vitték át Balassagyarmatra 1759. augusztus 20-án. Ez alkalommal Révay Antal esztergomi érseki suffraganeus 3785 személyt bérmált meg.¹¹²

Mint már említettük, Szt. Faustinus translációja Eszterházy Pál pécsi püspök bevonulásához kapcsolódott, annak fényét volt hivatott emelni. Az egykorú magyar, német és latin nyelvű híradások alapján a püspöki bevonulás és a translációs menet elemei nem választhatók szét, az ünnepség egyik mozzanata szervesen a másikba kapcsolódik.¹¹³ A bevonuló püspököt a város határában magyar és német lovassereg, valamint a város jegyzője várja, a város kapujában a városi tisztviselők nevében a bíró beszéddel köszönti. A városházán lévő díszítés az igazság istenasszonyát jelképezte, kezében a mérleg egyik serpenyőjében püspöki pálca és süveg, a másikban fegyver. A püspök ezután a pálosok kolostorához ment, ahol püspöki díszbe öltözött, s ahonnan magukkal vitték a Szt. Faustinus ereklyét. A vár kapuja előtt a káptalan rendeletére díszkaput (*porta triumphalis*) emeltek, amelyen a menetnek át kellett haladnia. A székesegyházban történt a pápai bulla felolvasása (sajnos nem lehet eldönteni, hogy itt a püspöki kinevezésről vagy az ereklye rekogníciójáról van-e szó). A *Te Deum* eléneklése után a püspök magyar nyelvű prédikációt tartott, majd énekes misét mondott, mely alatt a templomon kívül öt csoportra osztott fegyveres polgárok díszlővéseket adtak le. Mindezek után a püspöki várban száz személy részére díszebédet (*tractatio*) adtak, este pedig mind a díszkaput, mind a kanonoki házakat kivilágították.¹¹⁴

A szentgotthárdi¹¹⁵ és a szombathelyi¹¹⁶ translációról mindössze annyi maradt fenn, hogy főpapi segédlettel ment végbe. Jóval szerényebb körülmények között történt a mucsii transláció 1833. december 31-én, melynek kapcsán a katakombaszentet két kandeláberrel együtt a plébániatemplomnak ajándékozó Apponyi Antal kegyúron és feleségén kívül csupán a závodi plébános jelenlétét említi a forrás.¹¹⁷ Az 1852-es búcsúszentlászlói transláció Ranolder János veszprémi püspök és Deák Ferenc jelenlétében történt.¹¹⁸

A legfényesebb körülmények között a források tanúsága szerint a rozsnyói transzláció ment végbe 1836-ban. Itt találkozunk egyedül a transzlációt 3 hónappal megelőző győzelmi bevonulás motívumával. Ekkor „a tetem... egy veres posztóval bevont kocsira volt téve, fáttyollal, koronával és arany pálma-ággal, meg más arany és ezüst függelékekkel ékesítve. A kocsi mellett 44 ifjú ment égő fáklyákkal. Dob, trombita, síp, harang- s mozsár-szó kísérte a menetet. Az úton a házak mindenütt önként kivilágítva valának. Benn a városban mintegy 30 polgár ugrott a kocsihoz, s kifogván belőle a lovakat, magok saját kezeikkel vonák a szekeret be a püspöki lakásba”.¹¹⁹ Maga a transzláció pünkösdi utáni 3. vasárnap, június 12-én volt. Az ünnepség már szombaton elkezdődött, ekkorra 5–6000 ember gyűlt össze. Délután 3 órakor a templomi kórus vesperást énekelt, majd kompletóriumot, matutinumot és laudest mondtak a katakombaszent tiszteletére. Este 6 órakor Szokol János székesegyházi plébános az oltáriszentség jelenlétében litániát tartott, melynek végén Szt. Neitushoz könyörögtek. A székesegyházban szombatról vasárnapra virradó éjjel virasztás volt. Másnap reggel 5 órakor matutinummal kezdődött a nap, közben állandóan zúgott a székesegyház nagyharangja. 1/2 6-tól 8 óráig a székesegyházban és a székesegyház előtt összesen 11 misét mondtak. 1/2 9-kor kezdtek gyülekezni a transzlációra: a papság beöltözött, a két helyi plébánia népe pedig a körmenet útvonalával mellett — a székesegyház kapujától a püspöki rezidenciáig — sorakozott fel. A körmenet a székesegyházból ének nélkül, harangzúgás közben (*scena muta*) indult a püspöki palotában lévő ereklyéért. A püspöki kápolnában térden állva *Soli Deo*-val köszöntötték a szentet, majd a püspök az „*O Sancte Neite*” kezdetű antifónát intónálta. Két kántor a Mindenszentek litániáját énekelte, majd amikor a „*Szent Háromság egy Isten*” következett, a menet az ereklyével együtt a korábbi rendben megindult a székesegyház felé. Itt az ereklyét a püspöki trón baldachinja alá helyezték, majd a püspök *Te Deumot* énekelt és magyar nyelvű beszédet mondott. Ezután a kivilágított templomban a nép a főoltár megkerülésével elvonult az ereklye előtt. Délután 3 órakor ünnepi vesperás volt, majd 6 órakor litániával fejeződött be a nap.¹²⁰

A transzlációt követő napokon — mintegy hatásának fokozására — gyakran további ünnepségek, búcsúnyerési lehetőségek, prédikációk, körmenetek voltak. Háromnapos ünnepségről (*triduum*) hallunk Búcsúszentlászlón,¹²¹ Mucsiban¹²² és Máriavölgyben,¹²³ Rozsnyón pedig a transzlációt követő egész héten folyamatosan ünnepeltek.¹²⁴ A máriavölgyi kolostortemplom erre az alkalomra az apostoli szentszéktől három egymást követő napra teljes búcsúengedélyt kapott, ami nagymértékben hozzájárult a transzlációt követő ünnepségek vonzerejéhez.¹²⁵ Ezekre a napokra a távolabbi országrészekből és külföldről — például az ausztriai „Cicerstorff”-ből¹²⁶ — is állandóan érkeztek a különböző társadalmi összetételű csoportok; a források 25 000 áldozóról szólnak.¹²⁷ Mindhárom napon ugyanabban az időben három különböző helyen más-más nyelven voltak prédikációk. Külön gondoskodtak a prédikációk helyének és idejének hírüladásáról. A transzláció napján a körmenet után Prainer Jakab pozsonyi olvasókanonok a templomban magyarul, Ugrini György bazini archidiakonus helyettes a Szt. Anna kápolna előtti téren szlovákul, Flaischer pozsonyi káplán a szentkútnál német nyelven mondott beszédet. A második napon a templomban egy Hamburgi nevű ferences gárdián németül, a Szt. Anna kápolna előtti téren Kubovich Pál stomfai plébános szlovákul, a szentkútnál Ozoly Flórián

ferences szerzetes, híres pozsonyi szónok magyar nyelven tartott prédikációt. A harmadik napon a templomban Gajan János, a modrusi királyi megye papja szlovákul, a Szt. Anna kápolna előtti téren Vindis Gáspár ausztriai plébános németül, a szentkútnál Keszthely Márton, a csallóközi Szerdahely plébánosa magyarul beszélt.¹²⁸ A zenét a transláció napján a stomfai zenészek, a szomszéd iskola zenészei és a pozsonyi trombitások szolgáltatták. A második napon érkeztek meg a piaristák teljes kórossal, trombitákkal és dobosokkal, akik az egykorú leírás szerint „olyan zenét szolgáltattak, hogy még a császár öfelsége előtt is dicséretet kaptak volna”.¹²⁹ A háromnapos ünnepségsorozat záróaktusa a harmadik napon mondott vesperás és *Te Deum* volt.¹³⁰ A búcsújárárhely 17–18. századi történetét áttanulmányozó Pásztor Lajos szerint talán ez az ünnepségsorozat volt a kolostor életében az egyik legfényesebb.¹³¹

A hétnapos rozsnyói ünnepségre az ereklyét adományozó pápai iratnak az a részlete adott alkalmat, amely szerint azok, akik „igaz bűnbánattal és hitvallással a translációt követő ünnepi szentmisén áldoznak, vagy akik ezután hét egymást követő napon ezt a templomot meglátogatják és ott... imádkoznak, minden időre minden bűnük teljes bocsánatát... nyerik.”¹³² Ezekén a napokon állandóan misék, magyar és szlovák nyelvű prédikációk voltak. Az ötödik napon több ezer vidéki lakos 1/2 9-kor a gimnázium templomából a diákokkal együtt körmenettel vonult a székesegyházba, ahol a püspök a szószékről köszöntötte a liceum magyar hallgatóit, a hívek pedig — közeledvén az aratás ideje — érett búzakévéit ajánlottak föl az egyház és a haza számára. Ugyanezen idő alatt Marsovszky András az összegyűlt németeknek rögtönzött beszédet tartott. Az ünnepi mise a fiatal iskolásoknak egyttal elsőáldozási alkalmul szolgált. A hatodik napon, szombaton folyamatosan prédikációkat tartottak a megjelenteknek, 6 óraker koncelebrált szentmisét mondtak a rozsnyóiak és a heti vásárra érkezők részvételével, 9 óraker a székesegyház kórusa énekelt. Az ünnepségsorozat utolsó napján, vasárnap mintegy 15 000 ember részvételével Szt. Neitus ereklyéjét a Szt. Anna mellékkápolna oltárára helyezték, a kápolna titulását Annáról Neitusra változtatták. Ez alkalommal Hollók Imre magyarul, Czott Ferenc szlovákul, Marsovszky András pedig németül tartott beszédet, az ünnepi misét Hegyessy Pál olvasókanonok celebrálta. Délután litánia volt, majd a jelenlévő papság a Szt. Neitus oltárnál *Te Deumot* mondott, s közben mozsárlövésekkel adták tudtul az ünnepségek befejeződését. A hétnapos ünnepségsorozat résztvevőinek számáról pontos adatok nem állnak rendelkezésre, az áldozók száma 30 000 körül mozgott. Az események híre túlterjedt az egyházmegye határain is, így például körmenetek jöttek a kassai és a szepesi egyházmegyékből.¹³³ Az ünnepségek egyik résztvevőjének megjegyzése szerint ezekben a napokban „éjjelente három nyelven kegyes énekeket lehetett hallani”.¹³⁴

A translációk látványának, érzelmi hatásának elmélyítését szolgálták az ünnepségek alkalmával nagy számban mondott prédikációk. Ezek felvilágosítást adnak a katakombaszentek kultuszának egyházi motivációiról. A rozsnyói transláció napján mondott magyar nyelvű püspöki beszéd¹³⁵ a vértanúisztelet korai időszakára való történeti visszatekintéssel kezdődik, majd Scitovszky püspök Neitust követésre méltó példaként állítja hallgatói elé, s felhívja a figyelmet a transláció emlékünnepeinek jövőbeli megtartására. A rozsnyói translációs ünnepségek utolsó napján, ma-

gyar nyelven mondott beszédében¹³⁶ Hollók Imre, roznnyói történeaszprofesszor előszőr utal a katakombaszent jelenlétének lelki táplálék-jellegére, majd az ereklyetisztelet vakbuzgóságnak, bálványozásnak bélyegzőkkel száll vitába. Ezután az ereklyetisztelet kezdeteire és a bibliai csodák példájára, valamint az egyházatyák és a zsinatok tanítására hivatkozva tolmácsolja az ereklyetiszteletről szóló egyházi tanítást, melynek keretében külön szól a „puszta ész hívei”-hez,¹³⁷ s az ereklyékkel történt múltbeli visszaéléseket a feledésre méltó hibák közé sorolja. Beszéde második részében Hollók az ereklyetisztelet egyház által helyesnek tartott módját ismerteti. Kiemeli a vértanú szentek közbenjáró funkcióját s azt, hogy nekik csupán tisztelet, nem imádás lehet részük. Ezután negatív példákat említ az ereklyetisztelet kilengéseire, majd a „kinyilatkoztatott vallás iránti nagy hidegvérűség” (közömbösség) terjedését kárhoztatja.¹³⁸ Felhívja a figyelmet arra is, hogy az egyház szándéka szerint a helyes tisztelet feltételei a bűnbánat, a gyónás és az áldozás, amelyeket minden igaz hívőnek teljesítenie kell. Végül röviden válaszol a „fülehez jutott” különféle kifogásokra, amelyek a „józan ész” kételyeit fogalmazzák meg az ereklyekultusszal kapcsolatban.¹³⁹ Nem nehéz észrevennünk a mindkét beszédben jelenlévő aktualizáló szándékot, amelyből a pasztorációs megfontolások mellett a transláció további mozgatóerői is elének rajzolódnak. Figyelemre méltó motívum egyrészt a katakombaszent egyházilag jóváhagyott keretek között mozgó további kultuszának biztosítása. Másfelől kitűnik, hogy ennek a viszonylag későn, a kultuszáramlat vége felé translált katakombaszentnek elsődleges feladatul a másvallású (protestáns és ortodox) környezet, továbbá a növekvő racionális hatások és vallási közömbösség ellensúlyozását szánták.¹⁴⁰

A kultusz

A bemutatott példákból kibontakozó kép felhívja a figyelmet arra, hogy a translációs ünnepségek az első és legfontosabb alkalmat jelentették a katakombaszentek szélesebb körben történő megismertetésére. A továbbiakban azt szeretnénk bemutatni, hogy a translációt követően milyen újabb lehetőségek voltak a kultusz egyházi terjesztésére, s hogy a kultusz propagandája következtében a szentek milyen mértékben találtak befogadásra a különböző társadalmi rétegekben.

A katakombaszenteknek a lelkigondozásban szánt jelentős szerepről tanúskodik az a levélfogalmazvány, amelyet közvetlenül Szt. Vincentius pécsi translációja után készítettek, s amelynek tisztázatát az ereklyét küldő Alvarus Cienfuegos pécsi püspöknek szándékoztak elküldeni.¹⁴¹ A köszönetnyilvánító sorok után arról olvassunk, hogy az ereklyét Pécssett a Rómában székelő püspök egyházmegyéjéről történt gondoskodása jelének tartják, s hogy „az egyházmegye népe e szenten keresztül bírja a hit reményét és zálogát”.¹⁴² Amikor a Szt. Neitus ereklyét Rozsnnyóra transláló Scitovszky János püspök három év múlva a roznnyói püspökséget a pécsivel készűl fölcserélni, papságát azzal biztatja, imádkozni fog értük, hogy „Szt. Neitus ereklyéjét ezután is olyan sokan keressék fel, mint eddig”. Majd így folytatja: „Higgyetek!... ugyanis a vértanú példájával megtanítjuk a hitet Krisztusban és ne féljete a hit halála miatt.”¹⁴³ A kultusz további biztosítását szolgálta, amikor a katakombaszentet az ország vagy egy szűkebb közösség patrónusának nyilvánították. A máriavölgyi Szt.

Theodorát a translációt megörökítő egyik forrás „*nova Regni Patrona*”-nak nevezi.¹⁴⁴ Scitovszky János a rozsnyói transláció napján mondott ünnepi beszédében Szt. Neitusról mint „Rozsnyó püspöki városa lakói különös pártfogója”-ról emlékezik meg.¹⁴⁵

Néhány esetben egyházi részről törekedtek a katakombaszentek közvetlenebb kapcsolatba hozására a hívekkel. Szt. Fortunatusnak a budavári Nagyboldogasszony templomban 1696-ban történt translációja után a főoltárra helyezést megelőzően a katakombaszent a templomhajót a szentélytől elválasztó rács előtt egy asztalon volt kitéve „a hívek érintésére és nyilvános tiszteletre”.¹⁴⁶ A mucsii translációt követően az eredetileg a Szűz Mária mellékoltárra tett ereklyét Nagy Ferenc plébános az előkelőbb helynek számító főoltárra helyeztette át.¹⁴⁷ Homokkomáromban az oltár 19. századi átalakításakor az oltár mögött a kegykép és az ereklye alá külön lépcsőfeljártót építettek, melynek segítségével a hívek a kegykép és az alatta elhelyezett ereklye-csontváz közvetlen közelébe juthattak.¹⁴⁸

Az ereklyék kultuszának és a kultuszhelyek forgalmának növekedését voltak hivatva elősegíteni a katakombaszentek képi ábrázolásai. A vértanúereklyéket bemutató, metszettel díszített sokszorosított nyomatokat a transláció vagy más ünnepi alkalmak résztvevőinek osztogathatták, így hazavihetők voltak s mintegy emlékeztetőül szolgáltak. Ezek értékét tovább fokozta, ha a transláció előtt magához az ereklyéhez vagy azt követően az ereklyetartó koporsóhoz érintették őket. A nyomatok felépítésére jellemző, hogy a katakombaszent ábrázolásán kívül szöveget is találunk rajtuk, melyek az ereklyére vonatkozó fontosabb tárgyi adatokon kívül (a szent neve, a megszerzés, és a nyilvános kultusz körülményei) a szent közbenjárását kérő imádságot, antifónát is tartalmaznak. Az ábrázolások úgy mutatják be a szenteket, ahogy velük a hívek a valóságban találkozhattak. A metszők ügyeltek az apróbb részletekre, ezért a képeken jól felismerhetők a díszes koporsó, a szentek jellegzetes öltözete és a vértanúság attribútumai. Ismeretlen helyen készült a budai jezsuitáknak ajándékozott Szt. Fortunatust ábrázoló 18. századi rézmetszet;¹⁴⁹ a budai klarisszáknál őrzött Szt. Clemens¹⁵⁰ és Szt. Bonifatius¹⁵¹ ereklyéket bemutató két rézmetszetet Binder műhelyében nyomtatták. A homokkomáromi ereklyének két, egymáshoz hasonló ábrázolásáról tudunk. Az egyiket sajnos csak leírásból ismerjük: eszerint a pozsonyi Landerernél 1752-ben nyomtatott emléklapon a homokkomáromi Mária-kegykép alatt a Szt. Felix ereklye látható. A kegykép és az ereklye alatt a korabeli kegytemplom látszik, melyhez kétoldalt zászlók alatt érkeznek a búcsúsok. A kép alatti felírás szerint a nyomtatvány „*Hozzáillesztett a Szt. Testéhez Homokkomáromban, Weszprimi püspökségben*”. A nyomtatvány hátoldalán a katakombaszentet dicsőítő magyar nyelvű himnusz szövege olvasható.¹⁵² Ehhez hasonló képi elrendezést mutat a pozsonyi Zellernek egy ugyanezt a témát ábrázoló metszete, amelyen azonban semmiféle szöveg nem olvasható.¹⁵³

A nyomatoknál ritkábban fordult elő a szentek ábrázolása más művészeti ágban. Az egri líceumnak a tridenti zsinatot ábrázoló freskóján Kracker János Lukács és Zach János alkotásaként a zsinat hittételei között oltárépitményen egy feldíszített katakombaszent ereklye látható üvegekoporsóban, alatta a segítő Mária kegyképtípus ábrázolása. Az 1836-os rozsnyói transláció után a Szt. Neitus testét őrző kápolnát Kolbay Tivadar kassai művész 1845 táján falfestményekkel díszítette.¹⁵⁴ A jelenetek

között föltehetően a szent alakja is helyet kapott. Mindezek a példák arról tanúskodnak, hogy egyrészt az ábrázolásokon a katakombaszenteket a többi szenttel egyenrangúnak tekintették, másrészt hogy a katakombaszent-ábrázolásoknak a többi szent ábrázolásaihoz hasonló közvetítő feladatot szántak.

A képekhez hasonlóan a kultusz terjedését volt hivatva elősegíteni a katakombaszentekről és translációjukról szóló írott propagandaanyag. A korabeli sajtó híradásai közül kiemeljük az első magyar nyelvű újság, a Pozsonyban megjelent Magyar Hírmondó tudósítását, amely az 1781-es pécsi püspöki bevonulás leírásakor nem feledkezik meg a Szt. Faustinus ereklye megemlézéséről.¹⁵⁵ Ugyanerről az eseményről a Pressburger Zeitung részletes tudósítást közöl.¹⁵⁶ A rozsnói eseményekről két alkalommal is megemlékezik a pesti Jelenkor 1836-ban.¹⁵⁷ A kultusz terjesztése szempontjából nem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyházmegyei sematizmusok közléseit sem. Így például az 1833-ban Mucsira került Szt. Valerius Felicianus ereklyéről az 1834-es pécsi egyházmegyei sematizmus még nem tesz említést,¹⁵⁸ az 1842-ben megjelent viszont a templom leírásánál már tartalmazza.¹⁵⁹ Néhány esetben a transláció vagy annak emlékünnepe alkalmával mondott prédikációkat külön kiadták vagy felvették a nyomtatott prédikáció gyűjteményekbe. Illyés Istvánnak a nagyszombati „tíz szent mártír” 1651-es translációjának 1686-os emlékünnepe alkalmával mondott beszédét például megtaláljuk a szerző 1725-ben Nagyszombatban kiadott prédikáció gyűjteményében.¹⁶⁰ A 9 lap terjedelmű beszéd „Szt. Mátyrok teteminek translációja napján predikáció” címet viseli. Benne a szerző jórészt általánosságban foglalkozik a vértanúszentek tiszteletével és példájával, egy helyütt azonban részletesebben is szól a nagyszombati ereklyékről.¹⁶¹ Egyelőre csak utalást találtunk arra, hogy Vindis Gáspár ausztriai plébános az 1717-es máriavölgyi transláció harmadik napján Szt. Theodoráról mondott beszédét néhány év múlva más prédikációkkal együtt német nyelven nyomtatásban is megjelentette.¹⁶²

Egyedinek számít Hollók Imre Szt. Neitusról írt munkája, melynek címlapján a szerző „Historiarum Professor”-nak mondja magát.¹⁶³ A 264 számozott oldal terjedelmű, részben latin nyelvű munka 1841-ben, a transláció ötödik évfordulóján jelent meg Rozsnón az új rozsnói püspök, Zichy Kelemen támogatásával. A szerző könyvét három részre tagolta. A könyv harmadik, leghosszabb részében (34 fejezet) kerül sor az ereklye translációjának és a transláció emlékünnepeinek aprólékos bemutatására. Az események lefolyásán kívül itt olvashatjuk a jelentősebbnek vélt ünnepi beszédek szövegét magyar nyelven. A függelékben Hollók közli a transláció és az emlékünnepek alkalmával mondott officiumot és az ünnepi mise változó részeit, végül néhány, a szenttel kapcsolatos imádságot, himnuszt és könyörgést hoz magyar, német és szlovák nyelven. A műveltebb olvasóközönségnek szánt munka stílusát az értekező hang mellett áthatja a vallásos érzés, ugyanakkor a szerző nem hallgatja el korának kritikai megjegyzéseit sem. Mindebből nyilvánvaló, hogy a könyv kettős céllal íródott: az eseményeknek a történeti hűséget szem előtt tartó rögzítésével a kultusz további fellendülését kívánta elősegíteni.

A kultusz ébrentartását a leghatásosabban minden bizonnyal a translációk évfordulóin tartott emlékünnepek szolgálták. A homokkomáromi ferencesek törekvését a szent ünnepének a változatlan ünnepek közé történő besorolására az mutatja, hogy a kegyhely leglátogatottabb búcsúnapjai 1751–1786 között Kisboldogasszony

mellett pünkösöd és a környező napok (a transláció emléknapja) voltak.¹⁶⁴ A nagyszombati emlékűnnepet a transláció után 35 évig föltehetően folyamatosan megtartották.¹⁶⁵ A Szt. Flamidianus ereklye translációjának emléknapján a katakombaszentet elvették állandó őrzési helyéről, a budavári Nagyboldogasszony templom 1702-ben alapított Szt. István király oltáráról és a főoltárra tették.¹⁶⁶ Ugyanez történt az ugyanott őrzött Szt. Fortunatus testével a transláció emlékűnnepén és annak nyolcadában.¹⁶⁷ A jezsuiták évkönyvének egy 1730. április 30-i bejegyzése szerint azonban az áthelyezés ekkor már elmaradt.¹⁶⁸ Balassagyarmaton a katakombaszentet őrző oltár a translációt követően sokáig búcsújáráóhely maradt, a transláció 100. és 150. évfordulóját különösen nagy fénytel ünnepelték.¹⁶⁹ A homokkomáromi emlékűnnepek egykori meglétére egyrészt a kegyhely éven belüli látogatottságának megoszlásából következtethetünk.¹⁷⁰ Másrészt ránk maradt a templom kegyurának, Batthyány Lajos gróf egy 1758. június 9-én Pozsonyban kelt válaszlevele, amelyet a homokkomáromi ferences adminisztrátorhoz intézett.¹⁷¹ Eszerint az adminisztrátor egy korábbi levelében a Szt. Felix kultusz csökkenéséről panaszkodott Batthyáynak, mire a kegyúr arra kéri az adminisztrátort, hogy a szentről szóló prédikációinak szövegét küldje el neki.

Külön kell szólnunk a Rozsnyón tartott translációs emlékűnnepekről, mivel ezek lefolyását a translációt követő 4 évben pontosan ismerjük.¹⁷² Az emlékűnnep rendje már az első évben kialakult, s a későbbiekben sem sokat változott. Az első alkalommal a püspök magyar nyelven nyomtatásban kiadja az egész ünnepségsorozat liturgikus rendjét. Nem sokkal az ünnepségsorozat kezdete előtt a püspök, illetve a spirituális vikárius újabb iratot intéz Rozsnyó város világi és szerzetesi papjaihoz, melyben megismétli a körlevélben mondottakat, kéri a papságot a gyóntatás fokozott figyelemmel történő lebonyolítására, s engedélyt ad a neki fenntartott bűnök alóli feloldozásra. Az egész ünnepségsorozat lényegében a translációs ünnepséges analógiájára zajlott le. Ennek megfelelően a középpontban a translációs menetre emlékeztető körmenet, a hozzá kapcsolódó ünnepi szentmise és prédikáció állt. A körmenet a székesegyházba visszatérve először a Szt. Neitus oltárhoz ment, ahol elénekelték a Scitovszky János püspök által szerzett „*Szent Neit...*” kezdetű himnuszt.¹⁷³ Az ünnep napján és a következő hét napon számos misét és prédikációt mondtak. Az ünnep oktávján a nagymise előtt ismét körmenet vonult az ereklyéhez, majd délután 6 órakor püspöki litániával fejeződött be az ünnepségsorozat. Az emlékűnnepek hatására jellemző, hogy az első alkalommal, 1837-ben az ünnep napján 16 000 vidéki lakos részvételét említik, az egész ünnepségsorozat alatt pedig csak a székesegyházban 10 000 áldozóról szólnak a források.¹⁷⁴ 1838-ban szükségessé vált a koldusok tevékenységének egyházi szabályozása.¹⁷⁵ Ugyanebben az évben bár az emlékűnnep Szt. Péter és Pál napjára esett, az ünnepség szokásos rendjét pontosan betartották.¹⁷⁶

Ránk maradt az 1837–1840 közötti rozsnyói emlékűnnepek alkalmával három nyelven mondott prédikációk egy részének száma az évek és a nyelv megoszlásában, s hogy ezeket a beszédek hány nap alatt mondták el:¹⁷⁷

	Napok száma	A prédikációk nyelve		
		magyar	szlovák	német
1837	4	4	3	1
1838	7	7	6	3
1839	6	6	5	3
1840	4	4	4	3

Az adatok szerint a négy év alatt összesen minimálisan 49 beszédet mondtak. Minden alkalommal, minden évben és mind a három nyelven volt legalább egy prédikáció, egy napon két azonos nyelvű prédikáció nem hangzott el. Magyar prédikáció minden évben naponta legalább egy volt, ezek száma az évenkénti prédikációs napok számához viszonyítva stagnál. A magyar beszédeknel valamivel kevesebb a szlovák és még kevesebb a német nyelvű prédikációk száma. Ezek az évenkénti prédikációs napok számához viszonyítva növekvő tendenciát mutatnak, ami egyrészt arra utal, hogy a szlovák és német nyelvű lakosságnak egyre nagyobb szerepet szántak az ünnepségsorozatokon. Másfelől a szlovák és német nyelvű beszédek növekvő aránya következtetni enged a szlovák és német anyanyelvű lakosság fokozódó részvételére az emlékünnepeken.

Hollók Imrének a rozsnyói eseményeket megörökítő munkája az 1837–1840 közötti emlékünnepek alkalmával mondott négy magyar nyelvű beszéd teljes szövegét is megőrizte.¹⁷⁸ (1837-ből és 1839-ből 1–1, 1838-ból 2 beszéd szövege maradt ránk.) Ez a négy beszéd az 1837–1840 között minimálisan elhangzott 21 magyar nyelvű beszédnek 19%-a.

A kultusz decentralizálásának s egyben vonzásköre kiterjesztésének irányában hatott, amikor a katakombaszent ereklyéjét megosztották, s a leválasztott részeket különböző céllal tovább ajándékozták. Így például amikor 1720-ban építeni kezdték a sajlódi pálos kolostorhoz tartozó Sarlós Boldogasszony templomot, alapkövébe XI. Ince pápa viaszképe, egy czestochowai Mária-érem és két vértanú ereklyéje mellett Szt. Theodora mártír ereklyéjét is elhelyezték.¹⁷⁹ A pálos kolostorok közti szoros kapcsolat alapján csaknem biztosra vehető, hogy itt a három évvel korábban a máriavölgyi kolostorban oltárra helyezett Szt. Theodora ereklye partikulájáról van szó. Hasonlóképpen feltételezhető, hogy a pécsi székesegyház Szt. Mór kápolnájában lévő Szt. Mór oltár lapjába Szt. Gervasius vértanú ereklyéje mellett az ugyanezen oltár alatt elhelyezett katakombaszent, Szt. Faustinus testéből leválasztott ereklyerészt tették a 19. század végén.¹⁸⁰ A rozsnyói Szt. Neitus ereklyecsontváz esetében három ereklyerész leválasztásáról tudunk. Miután a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák feldíszítették az ereklyét, Scitovszky püspök hálából egy darabot adott nekik a testből. Az ajándékozás tényét a püspök egy 1836. március 5-én kelt hitelesítő levéllel igazolva. Három nappal később, március 8-án a püspök további ereklyerészeket adott a bécsi szalézi apácáknak és az ereklyekedvelő Klobusiczky Péter kalocsai érseknek.¹⁸¹ A püspöki ajándékozás szándékára fényt vet a korabeli forrás megjegyzése: „Ezzel a cselekedettel a szent vértanú tisztelete eljutott Bécsbe, a kalocsai érseki egyházmegye lelkipásztorainak említésein át pedig elterjedt a köztudatban.”¹⁸²

A katakombaszentek kultuszának ápolását szolgálta, amikor az ereklyék különböző okokból új helyre kerültek, s ott továbbra is nyilvánosan tisztelték őket. A szerzetesrendek egy részének feloszlata következtében több ereklyét más rendek vettek át korábbi tulajdonosuktól. A budai klarisszáknál őrzött Szt. Clemens és Szt. Bonifatius ereklyéket a rend 1782-ben bekövetkezett feloszlata után a budai várbeli ferencesek vették át.¹⁸³ A mosonmagyaróvári kapucinusok feloszlata után (1787) az általuk őrzött Szt. Augustus ereklyét a helyi plébániatemplomba vitték. Az eredetileg ugyanott őrzött Szt. Christina ereklye sorsa némileg másképpen alakult, de végül ez is a plébániatemplomba került (1790).¹⁸⁴ A budavári Nagyboldogasszony templom Szt. István oltárán őrzött Szt. Fortunatus ereklyét 1789-ben ellopták, a díszeitől megfosztott csontokat azonban megtalálták és átadták a vízivárosi Szt. Erzsébet apácáknak, akik azokat ismét oltárra helyezték.¹⁸⁵ Az idők folyamán ugyanonnan raktárba került Szt. Flamidianus fejereklyét a 19. század végén Némethy Lajos, a vízivárosi Szt. Erzsébet apácák káplánja közvetítésével az apácák templomának főoltárán helyezték el ismét.¹⁸⁶

A kultusz egyházi ápolásáról tanúskodik az ereklyék újra történő feldíszítése. Így például a transláció után 70 évvel, 1764-ben ismét feldíszítették a budai Szt. Fortunatus testét. A több mint 300 forintba került díszítés során az ereklyét arany és ezüst szövetruhába öltöztették és új koporsóba tették.¹⁸⁷ Amikor az elloptott és ruhájától megfosztott ereklye 1789 után a vízivárosi Szt. Erzsébet apácákhoz került, a testet az apácák ismét feldíszítették, díszes üvegekoporsóba tették, a szent arcát pedig viaszból megformálták.¹⁸⁸ Ugyancsak kétszer került sor a kalocsai székesegyházba őrzött Szt. Pius újraöltöztetésére. Először 1799-ben, 57 évvel a transláció után, Klobusiczky Péter kanonok adományából kapott új díszet az ereklye.¹⁸⁹ Másodszor a templom 1827-es restaurálásakor a kalocsai apácák öltöztették fel a testet és a koporsót is megújították.¹⁹⁰

Nem ritkán a katakombaszentek őrzési helyének megújításával is hozzájárultak a kultusz fényének emeléséhez. Máriavölgyben például néhány hónappal a transláció után a Remete Szt. Pál kápolna mellett a katakombaszent testét őrző Szt. Theodora kápolna falait is márvánnyal borítják a templom bevételeiből.¹⁹¹ Arra már utaltunk, hogy a rozsnyói Szt. Neitus kápolnát falfestményekkel díszítették, de itt kell megemlítenünk azt is, hogy 1876-ban a rozsnyói székesegyházban egy 10 mázsás harangot neveztek el az őrzött katakombaszentről.¹⁹²

A kultusz egyházi terjesztése után fordítsuk figyelmünket a kultusz befogadása felé. A katakombaszentek csodatévő erejébe vetett hit volt az alapja azoknak a mirákulumoknak, amelyek az ereklyéknél történtek. Az 1696-os transláció után a budavári Nagyboldogasszony templomban nyilvános tiszteletre kitett Szt. Fortunatus ereklyéről feljegyezték,¹⁹³ hogy a közelebb lakók közül a horvátok különös tiszteletben részesítették és térden csúszva járták körül. A horvátok közül többen arról tettek tanúságot, hogy a vértanút különféle testi és lelki bajaikban segítségül hívván kegyelmekben részesültek. Ezek közül ötöt név nélkül a jezsuiták naplójukban is feljegyezték. Ebből megtudjuk, hogy az egyik horvát ember hosszú ideig fejfájásban szenvedett, majd amikor Szt. Fortunatus testét harmadszor meglátogatta, meggyógyult. Egy másik mindkét kezére béna volt, majd amikor fogadalmat tett a szenthez, azonnal meggyógyult. Másvalaki beteg gyermeke egészségének helyreállításáért egész éven

át minden szombati napra böjtöt fogadott Szt. Fortunatus tiszteletére, s amikor az első böjtöt tartotta, a gyermek teljesen meggyógyult. Három szombati napon kenyéren és vizen való böjtöt fogadott egy legyengült horvát embert, majd amikor erejét visszanyerte, a szent segítségével szombati napokon egész éven át böjtölt. De nem csak betegségben fordultak Szt. Fortunatushoz segítségért. Egy egyedülálló horvát asszony „erősen szenvedett rosszakarójától, aki őt a legsúlyosabb vádakkal gyalázta és már a törvényszék elé vitte az ügyet... Az asszony ártatlanságának védelmére Szt. Fortunatushoz könyörgött: és íme! A bajkeverő és hamisan vádló magától elment az üldözött nőhöz, megkérlelte és a jogsérelméről kiengesztelte”.¹⁹⁴ További részleteket nem ismerünk ugyan, de a horvátok kultuszának folyamatosságára közvetve utal, hogy amikor az ereklye 1789-ben átkerült a vízivárosi Szt. Erzsébet apácák templomába, ez a templom egyben a horvát katolikusok plébániatemploma volt.¹⁹⁵

Hasonló mirákulumokról értesülünk a székesfehérvári jezsuiták templomában őrzött Szt. Candidus ereklyénél. A jezsuiták missziós tevékenységét bemutató forrás a transláció megörökítésénél (1761) mindössze egyetlen mirákulum részletes leírását adja, majd hozzáfűzi, hogy számos fogadalmi tárgy (*anathema*) tanúsítja a szent segítségét.¹⁹⁶ A leírt eset egy kálvinista ember megtérését mondja el, aki egy szomszédos mezővárosból munkavégzés miatt ment a városba, s barátai meggyőzésére belekeveredett a translációs menet forgatagába. Ezt követően „emlékezetébe ötlött tévedése, melybe annyi éven át belesüllyedt, majd erre rájövén mások által megzavart korábbi nyugalmát Kálvint megtagadva visszanyerte”. Erről feleségével és két gyermekével együtt tett tanúságot a szent testénél.¹⁹⁷

Részletesebben ismerjük a homokkomáromi búcsújáró templom főoltárán a már korábban is ott tisztelt Mária-kegykép alatt 1751-ben elhelyezett Szt. Felix ereklyének a kegyképpel összekapcsolódott tiszteletét. A kultusz páratlan fellendülését bizonyítja az a mirákulumos könyv, amely az 1751–1786 közötti időszakban 462 bejegyzést, az ereklye és a kegykép segítségének tulajdonított csodás gyógyulást, mirákulumot tartalmaz.¹⁹⁸ Ezek az adatok nemcsak a mirákulumokról és a búcsújárás történetéről, hanem az ereklyének a búcsújárással és a kegykép kultuszával szorosan összefonódott tiszteletéről is felvilágosítást adnak. A kegyhely vonzaskörének vizsgálata azt mutatja, hogy egy földrajzilag jól körülhatárolható területen (mintegy 60–70 km-es körzetben) a katakombaszent kultusza egyenrangú lett a többi szent tiszteletével. Ez egyben arra utal, hogy a német telepések lakta falu temploma a kegykép és az ereklye révén szerves részévé vált a magyar- és horvátlakta környék vallásos életének. A kultusz időbeli alakulására a följegyzések tükrében az jellemző, hogy a felölelt 35 éves időtartamot három egyenlő részre osztva az első periódus a kegyhely vonzaskörének kialakulását, a második a stabilizálódását, a harmadik pedig a hanyatlását jelenti. A kegyhelyre zarándoklók társadalmi állapotának vizsgálatából kitűnik, hogy a kultusz résztvevői elsősorban a parasztság és a kisbirtokos nemesség köréből kerültek ki, az arisztokrácia csak adományaival támogatta a kegyhelyet. A zarándoklatok okának csoportosítása azt mutatja, hogy a kegyhelyre látogatóknak csaknem egyharmad része természetes úton gyógyíthatatlannak tartott bajok miatt fordult Szt. Felixhez, illetve Máriához segítségért. A jegyzőkönyv adatai szerint csaknem minden gyógyulás a fogadalomtevő lakóhelyén, otthonában következett be, amiből a szentekhez és ereklyéikhez fűződő viszony közvetlenebbé válására következtethetünk.

Bár a mirákulumos könyvben 1786 után nem találunk nyomot a további kultuszra, a kegykép és az ereklye ezután sem merült feledésbe. Erről tanúskodik az a koporsó felnyitásakor az ereklye mellett talált ún. *Brevert* („littera brevis”), melynek metszettekkel díszített, összehajtható lapjaiba különféle, amulett értékű növényi és ásványi anyagokat csomagoltak. Ezeknek a *Brevert*-eknek a népi gyakorlatban általános érvényű bajelhárító, védő erőt tulajdonítottak, hatásukat ereklyéhez érintve még nagyobbnak vélték. Ezért arra gondolhatunk, hogy a Szt. Felix ereklye mellett talált *Brevert* egy jámbor hívő csúsztathatta a koporsóba a 18. század végén vagy a 19. század elején.¹⁹⁹ A balassagyarmati Szt. Felicianus ereklye kultuszát az a feljegyzés tanúsítja, amely szerint oltára a transláció után sokáig búcsújáráhely maradt.²⁰⁰ Ebből talán nem alaptalanul következtetünk a tartós helyi kultusz kialakulására a szent körül.

Az egyházi kultuszterjesztő tevékenység eredményességéről tanúskodik a katakombaszentek nevének keresztnévként választása. A szentek névpatronátusa nagymértékben hozzájárult a szent nevének széles körben történő megismertetéséhez és a kultusz ébrentartásához. Ugyanakkor a név patronátus megmutatja azt is, hogy ezen a téren a katakombaszenteket mennyiben tekintették egyrangúnak a többi szenttel. Nem tekinthető véletlennek, hogy a történeti anyagban eddig mindössze 1 katakombaszentnél találtunk nyomot a szent nevének keresztnévként való választására, ami azonban nem jelenti azt, hogy a szokás más alkalommal nem fordult elő. A Rozsnyón elhelyezett Szt. Neitus neve először az ereklye pozsonyi illációja alkalmával tűnik föl keresztnévként, amikor az illációs ünnepségsorozat befejező napjának délutánján az esemény emlékére az akkortájt született fiúgyermekek közül többet a Neitus névre kereszteltek.²⁰¹ A névanyag további vizsgálata kimutatta, hogy a pozsonyi Szt. Márton székesegyház plébániájának keresztelési anyakönyvében a „Neitus M(artyr)” nevek valóban 1836. február 14-én kezdődnek, és egy hónap alatt március 15-ig 12 ilyen bejegyzés található.²⁰² A katakombaszent nevének kismértékű ismeretére utal azonban, hogy a nevet mind a 12 esetben csupán második névként írták be. Vezetéknévük alapján ítélve a szülők főként németek és a szegényebb társadalmi rétegekből valók voltak. Csupán egy esetben középosztálybeli az apa, a szakolcai nótárius, a többi munkás, szőlőműves, hajós, halász, zenész, urasági kocsis. A rozsnyói transláció negyedik évfordulóján arról értesülünk, hogy a Neitus nevet gyakran adják keresztnévül, s hogy eddig egyedül a székesegyház anyakönyvében összesen 18 ilyen név található. A név első névként való legrégebb használata a putnoki plébánia anyakönyvében tűnik föl, noha Rozsnyón föltehetően korábbi előfordulásai is vannak. A két Neitus névre keresztelt 1851-ben, illetve 1859-ben született Putnok egykori filiáiban: Málé (ma Serényifalva) és Abafalva községben. További jellemző adat, hogy a vizslási születésű Sándor Neitus kovácmester fiúgyermekét 1885-ben Salgótarjánban már nem Neitus, hanem Ödön Rudolf névre keresztelték. Egy másik adat szerint 1910–1915 körül Rozsnyón élt egy „Neiti bácsi” nevű öreg sekrestyés. A Neitus név használatára múlt századi adatok vannak még a Sajópüspökihez tartozó Bánrévéről (egy a 19. század második feléből és egy 1888-ból). A századfordulóról és a 20. század első feléből további adatok vannak Aggtelekről (1), Serényifalváról (4), Hódoscsépányról (3) és Szentsimonból (2). Szentsimonról tudjuk, hogy 1836-ban a faluból többen ott voltak a rozsnyói transláción,²⁰³ s hogy

később a falu lakosai a translációs emlékünnepeken is részt vettek. A név elnöiesedésére utal, hogy a miskolci tanítóképző internátusában 1930 táján volt egy Neita nevű nővér, aki ezt a nevet rendi névként viselte. A név felvételére az adhat magyarázatot, hogy a nővér a szatmári irgalmasokhoz tartozott, akiknek az első világháború után Rozsnyón volt a szlovákiai központjuk.²⁰⁴

Az adatok összesítéséből kitűnik, hogy a Neitus nevet viselők születési helye az egykori rozsnyói püspökség területéhez tartozó Nógrád, Gömör és Torna, valamint Borsod megyébe esik. A név itt is viszonylag ritka, s előfordulása részben a rozsnyói kultuszra, részben annak kisugárzására vezethető vissza. Az adatok alapján csak föltételezhető, hogy elsősorban a rozsnyói translációs emlékünnepek körül, azaz a júniusban születetteket keresztelték a Neitus névre. A nevek tér- és időbeli megoszlása azt mutatja, hogy a kultusz középpontjától, illetve a translációs eseményektől távolodva a kultusz kisugárzása térben és időben fokozatosan csökken.

A kultusz eddig bemutatott megnyilvánulásai után szólnunk kell a katakombaszentek ereklyéihez fűződő viszony megváltozásáról, az ereklyékkel szemben tanúsított tartózkodó és kritikus magatartásról. Ennek első nyomaival a 18. század végén találkozunk, amikor II. József rendeleteivel hivatalosan is szabályozni kívánta az ereklyekultuszt. A császár először rendeletet adott ki az ereklyék összegyűjtésére, majd 1787. január 15-én elrendelte, hogy az összegyűjtött ereklyéket „rövid úton semmisítsék meg”.²⁰⁵ Ez utóbbi rendeletet 1788. március 28-án „normalia” cím alatt nyomtatásban elküldték a primásnak, az egyházi tárgyak királyi raktárának, minden megyéspüspöknek és a kerületi biztosoknak. E rendelet szerint a hitelesítő irat nélküli ereklyéket át kell adni a királyi biztosoknak, akik ezeket az egyházi biztosok segítségével kötelesek voltak megsemmisíteni.²⁰⁶ Minden jel arra mutat, hogy az elégetett ereklyék között volt két katakombaszent, a budai várbeli ferencesektől Szt. Clemens és Szt. Bonifatius ereklyéje. Az adatok szerint mindkét ereklyét a hitelesítő irat másolatával együtt égették el.²⁰⁷

Különös módon menekült meg a megsemmisüléstől a mosonmagyaróvári kapucinus templom Szt. Christina ereklyéje. Az ereklyének megvolt ugyan a Rómában kiállított adományozó hitelesítő irata, de hiányzott róla a helyi kultusz engedélyezését tanúsító győri megyéspüspöki záradék, ami az ereklyével együtt őrzött másik katakombaszent hitelesítő iratán ma is olvasható. Ebből joggal gondolhattak az ereklyét fenyegető veszélyre, s ezért a kapucinus templom berendezésének 1787. november 6-án történt elárverezésekor egy 1782. augusztus 30-án kelt 5916/98. sz. rendelet ellenére „feledékenységből vagy tévedésből” a Szt. Christina ereklyét is dobra verték.²⁰⁸ Az ereklyét Probst Katalin magyaróvári lakos vette meg 24 forintért. A rendelet ellenére történt elárverezés miatt Győr-Moson megye főispánja, gróf Győry Ferenc felelősségre vonja a megye egyik alispánját, aki válaszlevelében a felelősséget az árverezést levezető Temlin Zsigmondra hárítja és kéri a főispántól a vonatkozó rendelkezés megküldését.²⁰⁹ 1790. február 17-én egy 544/5293. sz. rendelkezés értelmében az ereklyét 24 forintért visszavásárolták, amely aztán a plébániatemplomba került a már 1787 óta ott őrzött Szt. Augustus ereklye mellé.²¹⁰

A katakombaszentekkel kapcsolatos magatartás megváltozására enged következtetni, amikor az ereklyéket a korábbi őrzési körülményeknél kevésbé előkelő módon helyezik el, s a templomon belül fokozatosan a háttérbe szorúlnak. A 18.

század végén Szt. Flamidianus ereklyéjét a budavári Nagybaldogasszony templom Szt. István oltáráról a sekrestyébe helyezték át, majd a templom 1877-es átépítésekor raktárba tették.²¹¹ Az eredetileg ugyancsak a Szt. István oltáron őrzött, 1789-ben ellopott Szt. Fortunatus ereklyét a csontok megtalálása után már nem tették vissza eredeti helyére, hanem elajándékozták a vízivárosi Szt. Erzsébet apácáknak.²¹² Szt. Faustinus pécsi ereklyéje a székesegyház főoltáráról egy idő múlva az altemplomba került,²¹³ majd a székesegyház 1882-es átépítése során a Szt. Mór mellékkápolna oltárlapja alá tették, az oltár predellájára pedig a következő feliratot vésték „*Ad venerationem reposita quiescunt hic loci ossa gloriosi martyris Sancti Faustini*”.²¹⁴

A katolikus magatartás megváltozása mellett nem feledkezhetünk meg a katakombaszentek protestáns és felvilágosult kritikájáról sem. Ez a 17. és a 18. században része az ereklyetisztelet általános bírálatának a 19. században több konkrét példát is találunk rá. Már utaltunk az ereklyetisztelet védelmezésének a rozsnyói translációs ünnepségek utolsó napján mondott prédikációban található nyomaira, s felhívtuk a figyelmet a Hollók Imrének a rozsnyói eseményekről írt könyvének arra a részére, amelyben a szerző a szentek ereklyéinek, ezen belül a Magyarországon tisztelt ereklyéknek a sorába foglalja bele a Szt. Neitus ereklye történetét.²¹⁵ Mindez nemcsak arra utal, hogy egyházi részről a katakombaszentek ereklyéit igyekeztek egyenrangúnak feltüntetni más szentek ereklyéivel, hanem arra is, hogy ily módon vélték elhárítani az ereklyék iránt ekkor már katolikus és protestáns részről egyaránt jelentkező kételkedést.

Hogy mindez nem alap nélkül történt, mutatják azok a megjegyzések, amelyek a rozsnyói eseményeket a korabeli protestáns sajtóban kísérték. A Szt. Neitus ereklye Rozsnyóra kerülésének polemikus ízü visszhangjával két német nyelvű lap 1838-as számainak hasábjain találkozunk. Az Ephemerides Darmstadtenses ironikus megjegyzése szerint Scitovszky püspök Szt. Neitus testének 30 000 forintért történő „előnyös” megvásárlásával a szentszékhez vezető útját akarta egyengetni.²¹⁶ Az Allgemeine Kirchenzeitung egyik levelezője pedig azt írta, hogy a rozsnyói katolikusok imádják Szt. Neitus testét.²¹⁷ Az események ismeretében nem lepődhetünk meg azon a — nyilván nem csak az itt idézet kritikai vélemények mögött rejlő — megütkezésen, amellyel a protestáns hívők a katakombaszentek kultuszának korabeli megnyilvánulásait szemlélhették.

Röviden szólnunk kell arról is, hogyan alakult a katakombaszentek ereklyéinek további sorsa és kultusza a 20. században. A 36 ereklyéből kettő még a 18. század végén elpusztult,²¹⁸ 4 ereklyéről csak annyit tudunk, hogy ma már nincsenek ott a templomban.²¹⁹ A vízivárosi Szt. Erzsébet apácák Szt. Fortunatus ereklyéje a második világháború pusztításának esett áldozatul.²²⁰ A legtöbb katakombaszent eredeti őrzési helyén található,²²¹ néhányat pedig ugyanabban a templomban más környezetbe tettek át. Ez utóbbiak közül Szt. Flamidianus fejereklyéje ma a Szt. Erzsébet apácák templomának kórusán, egy másik hasonló, de felirat nélküli koponyaereklye mellett található. Állítólag a második világháború évei alatt került fel oda.²²² A Szt. Innocentius testét tartalmazó üvegekoporsó a zalaszentgróti plébániatemplom szentélye melletti jobb oldali mellékkápolnában, egy használaton kívüli mellékoltár lépcsőjén, növényi dekoráció mögött kissé porosan, mintegy elfeledve áll. A mosonmagyaróvári plébániatemplomban a Szt. Kereszt, illetve a Háromkirályok mellékoltáron

örzött Szt. Christina és Szt. Augustus ereklyéket 1962 körül az oltárok „felszabadítása” érdekében elvették korábbi helyükről és az oltárok melletti fal tartókon helyezték el. Ekkor az ereklyéket porszívóval megtisztogatták és az eddig felnyitható koporsókat lezárták.²²³ Szt. Faustinus teste a pécsi székesegyház Szt. Mór kápolnájában az oltár alatt az oltárrács mögött sokáig lepellet volt letakarva,²²⁴ majd Rogács Ferenc püspök idejében (1958–1961) egyszerű, szürkére festett fa koporsót készítettek neki. Ugyanekkor az oltárrácsot is megerősítették, s a püspöki pecséttel lezárt koporsót az ereklyével a rács mögött elhelyezték.²²⁵ A rosznyói ereklye a transláció százéves évfordulója alkalmából (1936) Bubnics Mihály püspöksége idején új oltárt kapott, melyen a következő felirat olvasható:

„S. Neitus Martyr Christi in Pacem.

1836. Joannes Episcopus me portat.

1936. Michael Episcopus me ornat.”²²⁶

A szombathelyi székesegyházba 1953. október 25-én helyezték vissza az északi oldalhajó első kápolnájának (volt Nepomuki Szt. János kápolna) oltárára Szt. Placidus ereklyéjét, melynek a bombázáskor megsérült üvegekoporsóját külső és belső díszével együtt gondosan restaurálták.²²⁷ Az 1945-ben elpusztult oltárkép helyére ugyanekkor állították fel a Feszty Masa által festett új oltárképet, amely Lisieuxi Szt. Terézt „mind a hithirdetés ügyének védőszentjét” ábrázolja.²²⁸

A transláció emlékünnepeinek 20. századi megülésére csak néhány helyről van adatunk. Homokkomáromban a templom 1941. évi kifestéskor a belső falra jól olvasható betűkkel ráfestették a templom történetét, melyben a Szt. Felix ereklyéről is megemlékeznek. Az emléknep ekkorra már egybemosódott pünkösöd ünnepével, de a templom 1941. július 13-i újbóli felszentelése alkalmából a veszprémi püspök elrendeli Szt. Felix ünnepének a templom felszentelési évfordulójával egybekapcsolt megülését. 1943-ban ezen a napon áldották meg a templom felé vezető út melletti fán elhelyezett Mária-képet.²²⁹ Az ünnepi prédikációban a szentről néha még ma is szót ejtenek, de a templom búcsúnapjai közül napjainkban Szt. Felix ünnepe a legkevésbé látogatott. A búcsúok közül többen ma is felmennek az oltár mögött készített emelvényre, s ott imádkoznak. Rozsnyón még az 1960-as években is a transláció emléknapján, a pünkösöd utáni harmadik vasárnapon volt a „Néti búcsú”, mivel azonban rendszerint a Jézus Szíve ünnep megülése is erre a napra esik, a nap eredeti jelentése fokozatosan háttérbe szorul.²³⁰

A katakombaszentek csodatévő erejébe vetett hit szórványos továbbéléséről tanúskodik az a fogadalmi tábla, amelyet a vízivárosi Szt. Erzsébet apácák Szt. Fortunatus ereklyéjénél ajánlottak föl századunk 30-as éveiben.²³¹ Két katakombaszentnél találtunk nyomot a szent nevének keresztnévként történő választására. A Szt. Neitus nevét viselőkről korábban már megemlékeztünk, itt csupán azt jegyezzük meg, hogy az utolsó ismert adat a Neitus (Nétus) név adására 1942-ből való. Jellemzőnek kell tartanunk, hogy a név egyik 1904-ben született viselője névnapját nem a transláció emlékünnepein, hanem november 1-jén, Mindenszentekkor tartotta, mivel úgy értesült, „hogy volt egy szenté avatott Nétus nevű pap, amely a Rozsnyói székesegyházban nyugszik”.²³² Szt. Fortunatus névpatrónusként való újabb tiszteletét tanúsítja, hogy a vízivárosi Szt. Erzsébet apácák között a század első felében még akadt, aki a név női alakját (Fortunata) vette fel rendi névként.²³³ Párja nélkül áll

az adat, amely szerint a két mosonmagyaróvári katakombaszent, Szt. Christina és Szt. Augustus névünnepe az 1950-es, 1960-as években úgy ülték meg, hogy ezen a napon egész nap megvilágították az ereklyéket.²³⁴ A balassagyarmati Szt. Felicianusról az újabb időkben templomi énekkart neveztek el.²³⁵

*

Az elemzés végére érve megállapíthatjuk, a katakombaszentek tisztelete jó példával szolgál a korábban ismeretlen szentek kultuszának ereklyéjük révén történő meghonosítására, a szentkultusz külső irányítottságára, illetve irányíthatóságára. Ezen túlmenően a katakombaszent-kultusz paradigmaticusnak bizonyult más egyházi áhitatformák történeti alakulására: példáján a kultusz fázisai a terjesztéstől a meggyökerezésen és a szekularizáció utáni újjáéledésen át az elhalásig lépésről lépésre nyomon követhetők. A kultusz társadalmi bázisának, tartalmi és formai elemeinek kapcsán csaknem minden esetben megragadhattuk a kultusz terjedését közvetlenül szorgalmazó tényezőt, az esetek többségében egyházi (főpapi és szerzetesi), néhány esetben világi (kegyúri) intenciót, amelyre aztán a kultusz további megnyilvánulásait visszavezettük.

Másfelől felsejlik az eszmei háttér is, amely motiválta a kultuszt, s ami közvetlen indítékot adott egy-egy katakombaszent megszerzésére. A katakombaszentek kezdődő tiszteletében megragadható a 17. századi és a 18. század eleji Magyarországnak a barokk kori szentkultuszt meghatározó két alapvető problémája, a török elleni küzdelem és az ellenreformáció. Ennek megfelelően a 17. században a kultusz törökellenes vonása az erőteljesebb. Jó példa erre, hogy a közvetlen török veszély megszűnése után, 1696-ban a budavári jezsuita főtemplomnak XII. Ince pápa által ajándékozott Szt. Fortunatus ereklye adományozása a katakombaszentet ábrázoló korabeli metszet felirata szerint „zum Schutz der Christenheit wider die Türken” történt.

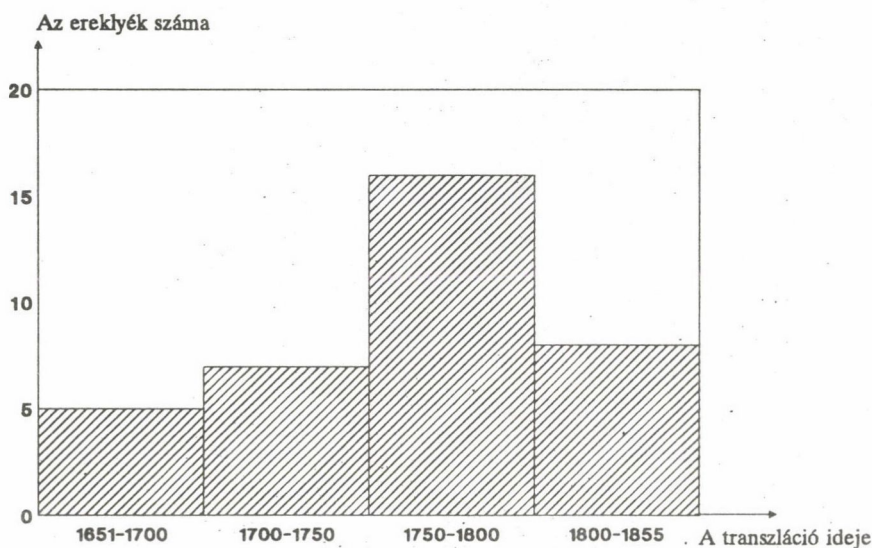
A 18. században megerősödik és fokozatosan előtérbe kerül a katakombaszentek presztízszenvelő, reprezentatív funkciója: az ereklyék megszerzésének célja ekkor részben egy már kialakult kultuszhely hírnevének föllendítése, egy új templom vagy egy új egyházmegye szakrális tekintélyének emelése, a „*sanctitas loci*” erősítése. Másrészt ekkor a kultusz gyakran kapcsolódik össze Mária, illetve a magyar szentek tiszteletével, ami arra utal, hogy a katakombaszentek tisztelete ekkor már összefüggésben áll a reformáció utáni idők rekatolizációs törekvével. Ezt támasztja alá az ereklyék földrajzi elterjedése. (Ld. a térképet) A térképről leolvasható, hogy a katakombaszentek szinte kivétel nélkül katolikus többségű vagy vegyes vallású területekre kerültek, s még véletlenül sem találkozunk velük protestáns többségű környezetben, ahol jelenlétük nem hatott volna pozitív irányban a térítő törekvésekre, s a kultuszban résztvevőknek a másik felekezet állandó kritikájával kellett volna számolniuk. Végül több utalást találtunk arra, hogy a kultusz szorgalmazásának célja a nemzetiségek összekapcsolása, a különböző nyelvet beszélőknek egy azelőtt mindannyiuk által ismeretlen, most azonban már mindannyiuk részéről ismert szent kultuszában történő egyesítése. Ezekhez a motivációkhoz járult a katakombaszenteknek

a pasztorációban szánt jelentős szerep, s mindezek a tényezők együttesen mutatják a kultusz sokrétű integráló funkcióját.

A kultusz terjesztésének legfontosabb része az ereklye ünnepélyes translációja, az ezekben megnyilvánuló eksztatikus vonás a későbbi hatás egyik fő összetevője. A transláció fogalma nem korlátozódik csupán a katakombaszentek ereklyéire, hanem kegyszobrokhoz, kegyképekhez és más ereklyékhez is gyakran kapcsolódik. (Így például az 1771-ben Raguzából Bécsbe került Szent Jobb ereklyét fényes udvari ünnepségek után látványos körülmények között szállították Budára. A transláció és a kultuszt előmozdító más intézkedések dinasztikus jellege az egykorú források alapján nyilvánvaló.)²³⁶ Másfelől a translációk figuratív, teátrális elemei nemcsak más világi és egyházi felvonulások (fejedelmi bevonulások, úrnapi körmenetek) külsőségeire emlékeztetnek, hanem megfelelnek a korabeli művészeti ágakban (plasztika, építészet, zene) megnyilvánuló barokk formáknak és szemléletnek. A transláció mellett lehetőség nyílt a kultusz terjesztését szolgáló további megnyilvánulások bemutatására.

A kultusz befogadásának jellemző vonása, hogy mindig megmarad a helyi kultusz, egy jól körülhatárolható és befolyásolható terület keretei között, és soha nem lépi át egy egyházmegye, egy kegyhely vagy egy templom vonzáskörének határait. A kultusz tényleges befogadását mutatják a katakombaszentek „népi” funkciói: a szentek csodatevőként és névpatronusként való tisztelete, valamint a legendák kialakulása. A kultusz további jellemző vonása, hogy a katakombaszenteknek nem alakultak ki speciális patronátusaik, a szentek nem illeszkednek be a barokk kori szenttiszteltetben tovább zajló specializálódási folyamatba. A liturgikus tiszteltet helyi jellege mellett ez is nagymértékben közrejátszott abban, hogy egyrészt a katakombaszentek nem tudtak szert tenni országos jelentőségre, másrészt hogy a kultusz nagy tömegeket megmozgató, kezdeti gyors fellendülését szorgalmazó tényezők megszűnése csaknem minden esetben együtt jár magának a kultusznak a hanyatlásával, illetve eltűnésével. A kultusz háttérbe szorulásához rendszerint hozzájárult az is, hogy a többi szenttől eltérően a katakombaszenteknek csak ritkán volt részletes életrajza, a róluk alkotott kép a személyes jegyek hiányában jórészt csupán általánosságokat tartalmazott. Mindehhez járult a 18–19. század fordulóján erősödő kétely az ereklyék hitelességében, a szentek csodatevő erejében, ami a 19. századi új kultuszáramlatok feltűnésével együtt a szentekhez fűződő viszony újabb megváltozását, a katakombaszenteknek a kultuszból való fokozatos kiszorulását eredményezte. Ez a folyamat nemcsak a katakombaszentek, hanem a többi szent ereklyéit is érintette: a Szent Jobbal kapcsolatban például már a 18. század végén voltak, akik tiltakoztak az ellen, hogy „egy senyvett csontot” tiszteljenek.²³⁷ A 17–18. századi kultusznyomok után a 19. század első évtizedeiben hasonlóképpen kétely merült fel Alamizsnás Szt. János Budán lévő ereklyéjének hitelességével kapcsolatban.²³⁸

Végül csak jelzésszerűen utalunk a főbb különbségekre, amelyek a magyarországi kultuszt a délnémet, osztrák és svájci területek katakombaszentkultuszától elválasztják.²³⁹ Míg az említett területeken a katakombaszentek divatja a 17–18. századra tehető, Magyarországon a kultuszáramlat a 17. század második felétől a 19. század közepéig tart, fénykora a 18. század második felére esik.[volt kettes tábl.] Ez a megkésetttség megfelel a magyarországi barokk kultúra megkésett kialakulásának,

A translációk időbeli alakulása

melyben a szentek által képviselt eszmények keresése fontos szerepet játszik. A katakombaszentek Magyarországra kerülésének körülményei ugyancsak eltérnek a svájci területen végzett vizsgálatok eredményeitől. Ott ugyanis az ereklyék megszerzésében első helyen nem a főpapok, hanem a szerzetesi közösségek, kolostorok állnak, a legfőbb közbenjáró szerepet pedig a vatikáni szolgálatot teljesítő svájci gárda tagjai játszották. A kultusz terjesztésében a két területen egyaránt fontosabb szerepük volt a kolostoroknak, mint a világi plébániáknak, püspöki templomoknak.

A transláció Magyarországon a svájci, délnémet példákhoz viszonyítva a külső formák tekintetében szerényebb keretek között marad (így pl. nem találtunk nyomot az ún. vértanú játékokra), a kultusz intenzitása kisebb, az ikonográfiai megnyilvánulások szegényesebbek, szerkezete azonban lényegében hasonló vonásokra mutat. Az említett külföldi területek és a magyarországi kultusz intenzitásának különbségét jól szemlélteti, hogy például egyedül a konstanzi püspökség svájci részében 135 katakombaszent translációjáról és kultuszáról sikerült anyagot gyűjteni. Az ereklyék oly nagymértékű halmozására sincs nálunk példa, mint Altomünster, Waldsassen, Gutenzell, Banz, Monselice ereklye-együttesei. A további kutatások természetesen némileg módosíthatják ezeket az arányokat, az általunk rajzolt kép azonban talán már így is lehetővé teszi a kultusz magyarországi jellegzetességeinek beillesztését az európai kultuszáramlatok folyamatába.

JEGYZETEK

¹ Az ereklyekultusz legfontosabb nemzetközi irodalmának bibliográfiája: *Legner, Anton* (Hg.): *Reliquien. Verehrung und Verklärung. Skizzen und Noten zur Thematik und Katalog zur Ausstellung der Kölner Sammlung Louis Peters im Schnüttgen-Museum. Köln 1989. 370–395.* A katakombaszent-kultusz legjobb monográfiája svájci anyag alapján: *Achermann, Hansjakob*: *Die Katakombenheiligen und ihre Translationen in der schweizerischen Quart des Bistums Konstanz. Stans 1979.*

² „... haec ... Gregorius 15. ex coemeterio S. Calixti levavit...” *Ocskovszky, Franc. Aug.*: *Historia Urbis Tirnaviensis... Tirnaviae 1843. 54.* A vértanúk név szerint a következők: Adiodemus, Desiderius, Anicetus, Julianus, Serotina, Christina, Sinesia, Semidia, Priscilla, Severina. *Ilyés István*: *Fasciculus miscellaneus. Az–az, Némelly... Prédikációk. Nagyszombat, 1725. 68.*

³ *Litterae Authenticae Sacris Corporis S. Vincenty Martyris. Pécs, Káptalani Levéltár, Magánlevéltár. Fasc. LXXII. n. 25.*

⁴ *Pintér Imre*: *A kalocsai Főszékesegyház. 1000–1942. Budapest, 1942. 57–58.*

⁵ *Brüsztle, Josephus*: *Recensio Universi Cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis... III. Quinque-Eccl. 1879. 859–860.*

⁶ *Hollók, Emericus*: *Solemnia cultus exuviarum S. Neiti... Rosnaviae 1841. 41.*

⁷ Hitelesítő irat az ereklyetartó mellett a falon. Búcsúszentlászló, Plébániatemplom.

⁸ *Litterae Authenticae ... i. m.: Berényi, Sigismundus*: *Functiones Sacrae. Pécs, Egyetemi Könyvtár, Klimó-tár. F V 7. 19.; Brüsztle, Josephus*: *Recensio Universi Cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis... I. Quinque-Eccl. 1874. 492.*

⁹ *Katona, Stephanus*: *Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae... II. Colocae 1800. 267.; Pintér I.*: *i. m. 57.*

¹⁰ *Brüsztle*: *i. m. 1874, 506.*

¹¹ *Horváth Detre Mihály*: *Győr templomai I. Magyarázó leírás. (Kézirat) h. n. é. n. (Győr 1955) Püspöki Könyvtár, Győr, Mc 128. 227.*

¹² „Hoc Sacrum Corpus... ab Eminentissimo Domino Cardinale et Episcopo Sabariensi Francisco e Comitibus Herzan ab Harras Roma adlatum huicque abbatili Ecclesiae donatum fuit...” Felirat az ereklyetartó hátsó oldalán. Szentgotthárd, Plébániatemplom.

¹³ *Géfin Gyula*: *A Szombathelyi Egyházmegye története I. Szombathely, 1929. 230.*

¹⁴ *Hollók*: *i. m. 32–34. Vö. Meszlényi Antal*: *A jozefinizmus kora Magyarországon. (1780–1846.) Budapest, 1934. 354–357.*

¹⁵ *Némethy Lajos*: *A Budapest–Vízivárosi Erzsébetiek. Budapest, 1886. 30.*

¹⁶ Hitelesítő irat magyar fordítása az ereklyetartó előtt. Zalaszentgrót, Plébániatemplom.

¹⁷ Homokkomáromi plébánia, kegytemplom története eredeti írásban 1751. Homokkomárom, Plébániai irattár. (A 19. század közepéről.)

¹⁸ Hitelesítő irat a Szt. Imre kápolna falán. Székesfehérvár, Nepomuki Szt. János templom. *Hollók*: *i. m. 44.*

¹⁹ Hitelesítő irat ... Búcsúszentlászló ... *i. m.*

²⁰ „... haec ... Christi Martyrum corpora a P. Nicolao Lancicio Provinciae Litvaniae PP. Soc. J. praeside submissa ...” *Ocskovszky*: *i. m. 54. Nicolaus Lancicius ajándékozó levele 1634. május 4. Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár Ab. 260/2.*

²¹ *Orosz Franciscus*: *Liber historicus ecclesiae Thallensis... Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Ab 179. 26.*

²² *Acta Paulinorum, fasc. 309. fol. 25. Bp. OL, Kamarai Levéltár, E 153.*

²³ *Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve 1982 Esztergom, 1982. 217.; Nagy Iván*: *Balassa Gyarmat. Balassagyarmat, 1894. 32.*

²⁴ *Hollók*: *i. m. 31.; Brüsztle*: *i. m. 1879. 858.*

²⁵ Homokkomáromi plébánia, kegytemplom ... *i. m.*

²⁶ *Historia Societatis Jesu Budae ... sub Leopoldo I. 2. septembris Anno 1686 continuative usque Annum 1736. Bp. OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 3440. fol. 28/b.*

²⁷ *Weisz János*: *A mosonmagyaróvári „sóház”, volt kapucinus kolostor története. (Kézirat) Várgesztes 1970–71. 19–21.*

²⁸ *Hollók*: *i. m. 42.*

³⁰ *Achermann*: *i. m. 20–21.*

³¹ Szt. Pius hitelesítő iratát közli *Pintér Imre*: i. m. 57–58.; Szt. Felix: Hitelesítő irat az ereklye mellett a koporsóban. Homokkomárom, Plébániatemplom.; Szt. Candidus: Hitelesítő irat... Székesfehérvár... i. m.; Szt. Faustinus: Testimoniales de reliquiis S. Faustini 1762. Pécs, Káptalani Levéltár, Magánlevéltár. Fasc. CXXXVI. N. 18.; Szt. Placidus: *Géfin*: i. m. 230–231.; Szt. Valerius Felicianus: *Brüsztle*: i. m. 1879, 859–860.; Szt. Vitalis: Hitelesítő irat ... Búcsúszentlászló ... i. m.

³² Szt. Augustus hitelesítő irata az ereklyetartó mellett a falon. Mosonmagyaróvár, I. sz. Plébániatemplom.; Szt. Christina hitelesítő irata az ereklyetartó mellett a falon. Mosonmagyaróvár, I. sz. Plébániatemplom.

³³ *Hollók*: i. m. 40–42.

³⁴ *Litterae Authenticae*... i. m.

³⁵ A hitelesítő iratok felépítésére példa a székesfehérvári Szt. Candidus kitöltött formanyomtatványának teljes szövege.

³⁶ *Brüsztle*: i. m. 1879. 860.

³⁷ Szt. Christina hitelesítő irata ... Mosonmagyaróvár ... i. m.

³⁸ *Takács Ince — Pfeiffer János*: Szent Ferenc fiai Veszprém egyházmegye területén különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra. (Kézirat) Veszprém 1948. 129.

³⁹ *Acta Paulinorum*, fasc. 309. fol. 25. ... i. m.

⁴⁰ Az Esztergomi Főegyházmegye névtára: i. m. 217.

⁴¹ Hitelesítő irat ... Zalaszentgrót ... i. m.

⁴² Koroncz László búcsúszentlászlói plébános közlése.

⁴³ *Litterae Authenticae* ... i. m.

⁴⁴ *Historia Missionis Alba-Regalensis Soc. Jes. ab anno Domini 1727*. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab 82. fol. 69/a–69/b.

⁴⁵ *Brüsztle*: i. m. 1874, 506.; *Historia Domus Quinque-Ecclesiensis*. Tomus I. 1686–1805. Conscripta 1776 per Samuelem Horvath. Bp. Országuti Ferences Ház Levéltára. 6. sz. 321.

⁴⁶ A szállítás leírását lásd *Hollók*: i. m. 53–87.

⁴⁷ *Ilyés*: i. m. 66.

⁴⁸ *Benger, Nicolaus*: *Annalium Eremiticorum*... volumen secundum. 1663–1727. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Ab 210. fol. 223/a.

⁴⁹ *Litterae Authenticae* ... i. m.

⁵⁰ Pécs, Káptalani Levéltár, Magánlevéltár, Fasc. LXXXVII. N. 71.

⁵¹ *Brüsztle*: i. m. 1874, 506.

⁵² *Hollók*: i. m. 60–70.; XVI. Gergely pápa ajándéka. Jelenkor, 1836. február 24. 16. sz. 153.; *Jordánszky, Alexius*: Anrede bei dem vom 4 ten bis 17 ten Februar 1836 in der Kirche St. Elisabeth in Pressburg ruhenden Körper des heiligen Neiti Martyrsers... Pressburg, 1836.

⁵³ *Benger, Nicolaus*: *Annalium*... i. m. fol. 223/a.

⁵⁴ *Litterae Authenticae* ... i. m.

⁵⁵ Homokkomáromi plébánia, kegytemplom... i. m.

⁵⁶ Hitelesítő irat az ereklyetartó mellett a falon. Balassagyarmat, Plébániatemplom.

⁵⁷ *Historia Missionis*... i. m. fol. 69/b.

⁵⁸ Hitelesítő irat ... Zalaszentgrót... i. m.

⁵⁹ Szt. Augustus hitelesítő irata ... Mosonmagyaróvár... i. m.

⁶⁰ *Brüsztle*: i. m. 1879. 859.

⁶¹ *Hollók*: i. m. 71–73.

⁶² *Hollók*: i. m. 87–90.

⁶³ *Brüsztle*: i. m. 1874, 506.

⁶⁴ Felirat... Szentgotthárd... i. m.: Tudósítás E' Sz. Testról. Szombathely, Vas Megyei Levéltár, XII/4. A Szentgotthárdi Ciszterci Apátság rendi iratai. Vegyes iratok. Vegyes nyugták, elismervények 1745–1849. A latinból fordított magyar és német nyelvű szövegből részleteket közöl *Zlinszkyne Sternegg Mária*: A szentgotthárdi ciszterci apátság története és művészetének emlékei (1183–1878). In: *Szentgotthárd* (Szerk.: *Kuntár Lajos — Szabó László*) Szombathely, 1981. 365–540. 517. és 535. 208/a. sz. jegyzet.

⁶⁵ *Géfin*: i. m. 284.

⁶⁶ *Benger, Nicolaus*: *Chronotaxis Monasteriorum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Bp. OL. Kézirat 1740 körül, Kamarai Levéltár, E 153. *Acta Paulinorum*. Fasc. 627. Cap. V. Num. 115.; *Kisbán Emil*: A magyar pálosrend története. II. Budapest, 1940. 46.

⁶⁷ *Orosz, Franciscus*: *Liber Historicus*... i. m. 28.

⁶⁸ *Hollók*: i. m. 87–99.

⁶⁹ A csontok ma is ebben a dobozban vannak.

⁷⁰ *Takács-Pfeiffer*: i. m. 129.

- 71 „... Viennae exornatum...” *Historia Domus Quinque-Ecclesiensis...* i. m. 321.
- 72 Hitelesítő irat... Zalazsentgrót... i. m.
- 73 „... Theres. Zenger ex Urs: a Gratz hat dieses h: gekleidet Ihres Alters 51 Ja. ...” Felirat... Szentgotthárd... i. m.
- 74 *Historia Missionis...* i. m. fol. 69/b.
- 75 A díszítésre vonatkozó iratok, a győri apácák, a chirurgus stb. nyugtái „Ornamenta S. Corporis S. Placidi M.” címen a Szombathelyi Püspöki Levéltárban a III. sz. 5. fiókjában található *Géfin*: i. m. 284. szerint. A levéltár rendezetlensége miatt jelenleg nem hozzáférhető.
- 76 *Hollók*: i. m. 71.
- 77 „... haec ... purpuratorum Christi Martyrum Corpora...” *Ocskovszky*: i. m. 54.
- 78 „... pretiosis ornamentis decoratum...” *Benger, Nicolaus: Annalium...* i. m. fol. 223/a.
- 79 *Géfin*: i. m. 284.
- 80 *Historia Missionis...* i. m. fol. 69/b.
- 81 *Hollók*: i. m. 71.
- 82 *Szilárdy Zoltán*: Magyar barokk szentképek. Művészettörténeti értesítő, 30 (1981) 2. sz. 114–135. Itt: 217.; *Tüskés Gábor — Knapp Éva*: „Öltöztetve vagyon vörös bársonyba...” Feldíszített katakombaszent ereklyék Magyarországon. In: *Devóció és dekoráció. 18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon.* (Szerk. Lengyel László) Eger 1987. 25–44.
- 83 *Litterae Authenticae...* i. m.
- 84 Hitelesítő irat... Balassagyarmat... i. m.
- 85 *Hollók*: i. m. 60.
- 86 „... Joseph Grünberg Vergolter” Felirat... Szentgotthárd... i. m.
- 87 *Zlinszkyne Sternegg*: i. m. 517.
- 88 *Pintér Gyula*: A magyaróvári plébániatemplom múltja, értékei és ereklyéi. Mosonmagyaróvár, 1940. 11.
- 89 *Némethy*: i. m. 30.
- 90 „... ad summam aram fuit repositus S. Martyr...” *Historia Societatis Jesu Budae...* i. m. fol. 28/b.
- 91 Homokkomáromi plébánia, kegytemplom... i. m.
- 92 „... ibidem reverenter ad aram S. Crucis deponatur...” *Brüstle*: i. m. 1874, 506.
- 93 *Orosz, Franciscus: Liber historicus...* i. m. 28.
- 94 *Nagy*: i. m. 32.
- 95 *Winkler Pál*: A kalocsai érseki főszékesegyház 1010-től napjainkig. Kalocsa, 1929. 119.
- 96 Ma is ott látható.
- 97 „... ezen Szt. Bernárd Apát Oltárjához helyeztetett...” Tudósítás... i. m.
- 98 *Acta Paulinorum, fasc. 309. fol. 25...* i. m.
- 99 *Commissio Episcopi Berényi Domino Domsics ut ad aedificium Capellae S. Emerici Currus et manualistas Constituat. 1742, Pécs, Káptalani Levéltár, Magánlevéltár, Fasc. CXLVI. N. 21.*
- 100 „... Emericiano sacello intulit...” *Historia Missionis...* i. m. fol. 69/b.
- 101 *Géfin Gyula*: A Szombathelyi székesegyház. Szombathely 1943. 32.
- 102 *Hollók*: i. m. 121–122.
- 103 *Ocskovszky*: i. m. 54. Vö. *Solennizatio corporum seu Reliquiarum S. S. Martyrum...* Lippay György oklevele 1654. június 5. Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, *Collectio Hevenessiana Tom. 69. 31–32.*
- 104 *Némethy*: i. m. 30.
- 105 *Historia Societatis Jesu Budae...* i. m. fol. 28/b.
- 106 *Orosz, Franciscus: Liber Historicus...* i. m. 26–27.
- 107 *Benger, Nicolaus: Annalium...* i. m. fol. 223/b.
- 108 *Brüstle*: i. m. 1874, 492–493.; vö. még *Bárdos Kornél*: Pécs zenéje a 18. században. Budapest, 1976. 98.; *Taksonyi József*: Pécs egyházzenei művelődése a 18. században. Pécs, 1935. 18.
- 109 *Berényi, Sigismundus: Functiones Sacrae...* i. m. 19. Vö. *Minuta translationis solemniss ad cathedralem S. Corporis S. Vincentii Martyris. Pécs, Püspöki Levéltár, 1738/11.*
- 110 *Historia Missionis...* i. m. fol. 69/b.
- 111 Homokkomáromi plébánia, kegytemplom... i. m.
- 112 *Az Esztergomi Főegyházmege névtára*: i. m. 217.
- 113 *Elegyes tudósítások. Magyar Hírmondó 1781, Szt. Iván hava, 13. napja, 46. levél 366–368.; Inländische Begebenheiten. Pressburger Zeitung, 1781. június 16. lapszám nélkül.; Historia Domus Quinque-Ecclesiensis...* i. m. 320–321.
- 114 *Elegyes tudósítások*: i. m.

- ¹¹⁵ „...Pontificante Reverendissimo Domino Canonico Sabariensi Lectore et Abbate... Joannes Nepomuki Eölbey... ex positum...” Felirat... Szentgotthárd... i. m.
- ¹¹⁶ Somogy Lipót Márton szombathelyi püspök közreműködésével. *Géfin*: i. m. 1929, 284.
- ¹¹⁷ *Brüsztle*: i. m. 1879, 858–859.
- ¹¹⁸ Koroncz László búcsúszentlászlói plébános közlése.
- ¹¹⁹ Sz. Neit vértanú tetemei Rozsnyón. Jelenkor, 1836. május 11. 38. sz. 61. Vö. Festum solenne Sancti Neiti recurrens Rosnaviae. Alveare — Méhkas 1837, II. 293–295.
- ¹²⁰ *Hollók*: i. m. 99–118. Szt. Constantinus kismartoni translációjához vö. *Balogh, Augustus Florianus*: Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum. Agriae 1872. 592–593.
- ¹²¹ Koroncz László búcsúszentlászlói plébános közlése.
- ¹²² *Brüsztle*: i. m. 1879, 859.
- ¹²³ *Benger, Nicolaus*: Annalium... i. m. fol. 223/b. *Orosz, Franciscus*: Liber historicus... i. m. 27–28.
- ¹²⁴ *Hollók*: i. m. 119–151.
- ¹²⁵ *Benger, Nicolaus*: Annalium... i. m. fol. 223/a.
- ¹²⁶ *Orosz, Franciscus*: Liber historicus... i. m. 26–27.
- ¹²⁷ *Benger, Nicolaus*: Annalium... i. m. fol. 223/b.; *Orosz, Franciscus*: Liber historicus... i. m. 26.
- ¹²⁸ *Orosz, Franciscus*: Liber historicus... i. m. 27.
- ¹²⁹ *Orosz, Franciscus*: Liber historicus... i. m. 27–28.
- ¹³⁰ *Benger, Nicolaus*: Annalium... i. m. fol. 223/b.
- ¹³¹ *Pásztor Lajos*: A máriavölgyi kegyhely a XVII–XVIII. században. Budapest, 1943. 27.
- ¹³² *Hollók*: i. m. 41–42.
- ¹³³ Az egész ünnepegy részletes leírását adja *Hollók*: i. m. 119–151.
- ¹³⁴ *Hollók*: i. m. 149.
- ¹³⁵ *Hollók*: i. m. 104–116.
- ¹³⁶ *Hollók*: i. m. 122–145.
- ¹³⁷ *Hollók*: i. m. 130.
- ¹³⁸ *Hollók*: i. m. 139.
- ¹³⁹ *Hollók*: i. m. 140–143.
- ¹⁴⁰ Ezt a megállapítást jól alátámasztják a történeti adatok. Scitovszky János a pápához intézett ereklyekérő levelében kérését többek között azzal indokolja, hogy a rozsnyói egyházmegye területén élők a reformáció óta a katolikus hittől eltávolodtak. Erre példaként Pázmány Péter 1636-os vizitációját idézi, amely szerint a 102 gömör megyei plébánia száma a reformáció hatására háromra csökkent. A jezsuiták 1659-ben kezdődő térítő tevékenysége után a rozsnyói egyházmegye 1776-ban alakult meg 29 plébániával. A levél szerint 58 év múlva a plébániák száma 97-re szaporodott, a katakombaszent kérésének idején pedig a katolikusok számát a püspök kb. 140 ezerre teszi az egyházmegyében. Scitovszky levelét közli *Hollók*: i. m. 33–34.; Egy másik forrásból azt is megtudjuk, hogy csupán a rozsnyói egyházmegye területéhez tartozó Gömör és Kishont megyében a nem katolikusok száma 68 705 fő. *Hollók*: i. m. 147.
- ¹⁴¹ Relatio ad Cardinalem Cienfuegos... i. m.
- ¹⁴² Relatio ad Cardinalem Cienfuegos... i. m.
- ¹⁴³ *Hollók*: i. m. 211.
- ¹⁴⁴ *Benger, Nicolaus*: Annalium... i. m. fol. 223/a.
- ¹⁴⁵ *Hollók*: i. m. 115. Katakombaszent a társpatrónusa a nagyemőkei Szt. Anna és Szt. Julius társulatlak: *Rabcsek, Andreas*: Löbliche Bruderschaft... Tyrnau 1750., *Üb*: Szent Anna Asszony és Szent Gyula avagy Julius M. gyülekezete... Nagy Emőke névű Helységben... Nagyszombat 1750.
- ¹⁴⁶ Historia Societatis Jesu Budae ... i. m. fol. 28/b.
- ¹⁴⁷ *Brüsztle*: i. m. 1879. 861.
- ¹⁴⁸ Tomasich József homokkomáromi templomgondnok közlése.
- ¹⁴⁹ *Némethy*: i. m. 29–30.
- ¹⁵⁰ *Pataky Dénes*: A magyar rézmetszés története. Budapest, 1951. 85.
- ¹⁵¹ A gyűjteményében lévő metszet feliratát közli *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium I. Budapest, 1977. 369.
- ¹⁵² *Takács—Pfeiffer*: i. m. IV. fejezet, 64.
- ¹⁵³ Dubay Miklós gyűjteményében. A metszetet közli *Tüskés Gábor — Knapp Éva*: Egy dunántúli búcsújáráshely a XVII. században. (A homokkomáromi mirákulumos könyv tanulságai. 1751–1786.) Ethnographia, XCIII (1982) 269–291. Ít. 275. 6. kép.
- ¹⁵⁴ *Gangel Judit*: Rozsnyó műemlékei. Budapest, 1942. 21.
- ¹⁵⁵ Elegyes tudósítások: i. m.

- ¹⁵⁶ Inländische Begebenheiten: i. m.
- ¹⁵⁷ XVI. Gergely pápa ajándéka: i. m. Szt. Neit vértanú tetemei Rozsnyón: i. m.
- ¹⁵⁸ Schematismus venerabili cleri diocesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno Jesu Christi MDCCCXXXIV. Quinque-Ecclesiensis 1834. 94.
- ¹⁵⁹ Schematismus venerabili cleri diocesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno Jesu Christi MDCCCXLII. Quinque-Ecclesiensis 1842, 120.
- ¹⁶⁰ Ilyés: i. m. 65–73.
- ¹⁶¹ Ilyés: i. m. 65., 66., 69.
- ¹⁶² Orosz, Franciscus: Liber historicus... i. m. 27. További katakombaszent-prédikációk: *Both Jakab*: Szent Felix iffurul és martyrrul predikáció... Posony 1751., *Aszalay Thaddaeus*: Salus hodie facta Ma lött üdvösség ... midőn ... András Istvánnak ... monoki kastélyában ... kápolna felszenteltetett s ... szent Orbán ... tetemei általvitettek ... Buda 1771.
- ¹⁶³ Hollók: i. m.
- ¹⁶⁴ Tüskés — Knapp: i. m.
- ¹⁶⁵ A prédikáció egyik megjegyzése szerint ez a beszéd 1686. Szt. Bertalan ünnepének oktávján, vasárnap hangzott el, azaz 35 évvel a transláció után. Ilyés: i. m. 65.
- ¹⁶⁶ Némethy Lajos: Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári főtemplom történelme. Esztergom 1876. 124.
- ¹⁶⁷ Némethy: i. m. (1886), 29.
- ¹⁶⁸ Némethy: i. m. (1886), 29., 2. sz. jegyzet.
- ¹⁶⁹ Az Esztergomi Főegyházmegye névtára: i. m. 217.
- ¹⁷⁰ Tüskés — Knapp: i. m.
- ¹⁷¹ A nagykanizsai ferences rendház levéltárából idézi Takács—Pfeiffer: i. m. Okmánytár.
- ¹⁷² Hollók: i. m. 151–247.
- ¹⁷³ Hollók: i. m. 157–158.
- ¹⁷⁴ Hollók: i. m. 174–175.
- ¹⁷⁵ Hollók: i. m. 177–178.
- ¹⁷⁶ Hollók: i. m. 180–182. A nagyemőkei nyolc napos áhitatgyakorlatot közli: Julius martyr sanctus... Tynnaviae 1749.; Ditsóséges Sz. Gyula mártynak tiszteletére egymás-után folyó nyolc napok alatt tartandó ájtatosság. Nagyszombat, 1753.
- ¹⁷⁷ Hollók: i. m. 153–154., 159. (1837), 182–183. (1838), 215–216. (1839), 245. (1840).
- ¹⁷⁸ Hollók: i. m. 160–174., 183–193., 194–210., 216–241. Ld. még: *Draxler János*: Egyházi beszéd, melyet Szent Felicián teste elhozatalának százados évfordulati napján 1859. aug. 20-án mondott... Bállassagyarmat, 1863.
- ¹⁷⁹ Acta Paulinorum, fasc. 188/a. fol. 5. Bp. OL, Kamarai Levéltár, E 153.
- ¹⁸⁰ Az ereklyetartó doboz felirata: Ara Capella B. Mauri In honorem B. Mauri Reliquiae S. S. M. M. Gervasii et Faustini. A dobozt Dulánszky Nándor pécsi püspök (1877–1896) pecsétje zárja le.
- ¹⁸¹ Hollók: i. m. 71–73.
- ¹⁸² Hollók: i. m. 73.
- ¹⁸³ Némethy Lajos: Adatok Árpád-házi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez. Budapest, 1884. 241.
- ¹⁸⁴ Levárdy Ferenc: A magyaróvári plébániatemplom története: Mosonmagyaróvár 1979. 5. számozatlan lap.; Weisz: i. m. 21–22.
- ¹⁸⁵ Némethy: i. m. 1876, 205.; Némethy: i. m. (1886), 30.
- ¹⁸⁶ Némethy: i. m. (1886), 30.; Pokorny Emánuel: A Szent-Erzsébet szerzet. Budapest, 1935. 110.
- ¹⁸⁷ Némethy: i. m. 1876, 124.
- ¹⁸⁸ Pokorny: i. m. 110.
- ¹⁸⁹ Katona: i. m. 267.
- ¹⁹⁰ Winkler: i. m. 120.
- ¹⁹¹ Orosz, Franciscus: Liber historicus... i. m. 28.
- ¹⁹² Mikesy Sándor: Adalékok a személynevek földrajzi körzetek szerint való jelentkezéséhez. Egy XIX–XX. századi tiszteleti név: Nétus. Magyar Nyelv, 64. (1968) 304–309. itt: 307.
- ¹⁹³ Historia Societatis Jesu Buae... i. m. fol. 28/b.
- ¹⁹⁴ Historia Societatis Jesu Buae... i. m. fol. 28/b.
- ¹⁹⁵ Némethy: i. m. (1886), 7–8.
- ¹⁹⁶ Historia Missionis... i. m. fol. 69/b.
- ¹⁹⁷ Historia Missionis... i. m. fol. 69/b.

- ¹⁹⁸ Synoptica Connotatio Singularium Gratiarum meritis et precibus B. V. M. ac Sti Felicis Martiry Fidelibus de Ecclesiam Homo-komáromiensem se devoventibus collatarum Ab Anno 1751. Homokkomárom, Plébániai irattár.
- ¹⁹⁹ Minderről lásd részletesen *Tüskés — Knapp*: i. m.
- ²⁰⁰ Az Esztergomi Főegyházmege névtára: i. m. 217.
- ²⁰¹ XVI. Gergely pápa ajándéka: i. m. 153.; *Hollók*: i. m. 70.
- ²⁰² *Mikesy*: i. m. 308.
- ²⁰³ *Mikesy*: i. m. 308–309. A szentsimoniak részvételét említi *Hollók*: i. m. 95.
- ²⁰⁴ *Mikesy*: i. m. 309.
- ²⁰⁵ *Némethy*: i. m. 1884, 239.
- ²⁰⁶ *Némethy*: i. m. 1884, 239–240.
- ²⁰⁷ *Némethy*: i. m. 1884, 241.
- ²⁰⁸ 4807/1787. sz. levél, Mosonmagyaróvár, Városi Levéltár; *Weisz*: i. m. 21.
- ²⁰⁹ A főispán levelének a felelősségrevonást tartalmazó része: „Ferner... dem... Aufhebung Komissär Herrn Siegmund Temlin zur Lasst fallen ... als welcher... den Leib der Heiligen Christine für 24. fl. an eine gewisse Hung-Altenburger Einwohnerin Katharina Probstin lizitando veräussert hat.” Az alispán válaszlevelének fogalmazványa a főispán levelének hátoldalán olvasható. 4019/1789. sz. levél, Mosonmagyaróvár, Városi Levéltár.
- ²¹⁰ *Weisz*: i. m. 22.
- ²¹¹ *Némethy*: i. m. (1886) 31.
- ²¹² *Némethy*: i. m. 1876, 205.; *Némethy*: i. m. (1886), 30.
- ²¹³ *Haas Mihály* (szerk.): Baranya. Pécs, 1845. 307.
- ²¹⁴ *Petrovich Ede*: Pécsi székesegyház. Pécs, 1956. 91–9.
- ²¹⁵ *Hollók*: i. m. 6–31.
- ²¹⁶ Idézi *Hollók*: i. m. 55–59.
- ²¹⁷ Idézi *Hollók*: i. m. 135.
- ²¹⁸ A budai ferencesek Szt. Clemens és Szt. Bonifatius ereklyéjének elégetését említi *Némethy*: i. m. 1884, 239–241.
- ²¹⁹ Ezek a következők: Tíz szent mártír (Nagyszombat), Szt. Theodora (Máriavölgy), Szt. Vincentius (Pécs), Szt. Bonifatius (Nagyvárad)
- ²²⁰ Mócsai Gábor kanonok, a volt vízivárosi Szt. Erzsébet apácák templomigazgatójának közlése.
- ²²¹ Így például: Szt. Pius (Kalocsa), Szt. Felix (Homokkomárom), Szt. Felicianus (Balassagyarmat), Szt. Candidus (Székesfehérvár), Szt. Maximus (Győr), Szt. Vincentius (Szentgotthárd), Szt. Placidus (Szombathely), Szt. Valerius Felicianus (Mucsi), Szt. Neitus (Rozsnyó), Szt. Vitalis (Búcsúszentlászló).
- ²²² Mócsai Gábor kanonok közlése.
- ²²³ Varga József volt mosonmagyaróvári esperesplébános közlése.
- ²²⁴ Hergenröder Miklós pécsi székesegyházi kanonok közlése.
- ²²⁵ Hergenröder Miklós közlése.
- ²²⁶ *Mikesy*: i. m. 307.
- ²²⁷ *Sill Ferenc*: A szombathelyi székesegyház újjáépítése 1945–1975. In: A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). Szombathely 1977. 127–172. itt: 146. Az 58. sz. jegyzetben hivatkozik Püsp. Klev. 1953. VII. 1981/1953. sz.
- ²²⁸ Az oltár mellett elhelyezett tájékoztató felirat alapján.
- ²²⁹ A homokkomáromi plébánia története 1938. és 1948. két szentév között. Homokkomárom, Plébániai irattár.
- ²³⁰ *Mikesy*: i. m. 307., 309. A Rozsnyó környéki vallásosságra lásd még *Bálint Sándor*: Kultusznyomok Rozsnyó vidékén. In: *Uő*: Sacra Hungaria. Budapest, 1943. (1944). 87–95.
- ²³¹ A fogadalmi márványtábla felirata: Hálából Szent Fortunának (Leng Rezsóné) 1935. dec. 24.
- ²³² *Mikesy*: i. m. 309.
- ²³³ Mócsai Gábor kanonok közlése.
- ²³⁴ Varga József volt mosonmagyaróvári esperesplébános közlése.
- ²³⁵ Szilárdfy Zoltán közlése.
- ²³⁶ *Karsai Géza*: Szent István király tisztelete. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. III. Szerk.: *Serédi Jusztinián*, Budapest, 1938. 155–256. Itt: 166. 165. *Holovics Flórián*: A Szent Jobb hazatérése. *Vigilia*, 36 (1971) 8. sz. 554–555.
- ²³⁷ *Óz Pál* szavait idézi *Csapodi Csaba*: Kinek tartották Szent Istvánt a 18. században? *Regnum*, 1936. 346–355. Itt: 355.

²³⁸ *Némethy*: i. m. 1876, 204–205.

²³⁹ Az említett területek katakombaszent-kultuszát különböző szempontból tárgyalja *Achermann, Hansjakob*: Translationen heiliger Leiber als barockes Phänomen. Jahrbuch für Volkskunde, 4 (1981) 101–111.; *Krausen, Edgar*: Schicksale römischer Katakombenheiliger zwischen 1800 und 1980. Jahrbuch für Volkskunde, 4 (1981) 160–167.; *Markmüller, Fritz*: Die Übertragung zweier Katakombenheiliger nach Niederbayern im 18. Jahrhundert. Jahrbuch für Volkskunde, 4. (1981) 127–159.; *Plück, Beate*: Der Kult des Katakombenheiligen Donatus von Münstereifel. Jahrbuch für Volkskunde, 4 (1981) 112–126.; *Pötzl, Walter*: Katakombenheilige als „Attribute“ von Gnadenbildern. Jahrbuch für Volkskunde, 4 (1981) 168–184. Vö. *Boutry, Philippe*: Les saints des Catacombes. Itinéraires françaises d'une piété ultramontaine (1800–1881). Mélanges de l'Ecole Française de Rome 91 (1979) 875–930.

FÜGGELÉK

Áttekintés a katakombaszent ereklyék megszerzéséről és translációjáról

Hitelesítő irat	Katakomba	Kiállító	Vértanú	Az ereklyét kapja	A transláció helye	A transláció ideje
1605–1644 között	Callixtus		Tíz szent mártír	Nicolaus Lanciscius, jezsuita tartományfőnök	Nagyszombat, Ker. Szt. János templom	1651. aug. 24.
1677			Bonifatius	Drugeth Zsigmond gróf	Homonna	1677 (?)
1685 (?)			Constantinus	Eszterházy Pál herceg	Kismarton, kastélykápolna	1686
1695 előtt			Flamidianus	Kollonich Lipót esztergomi érsek	Buda, Nagyboldogasszony t.	1695. júl. 11.
1691–1700 között			Fortunatus		Buda, Nagyboldogasszony t.	1696. máj. 13.
1682 előtt			Theodora	Aschperger Lipót, pálos sz.	Máriavölgy, pálos kol. t.	1717. jún. 27.
1736. dec. 14.	Felix et Adauctus	Thomas Cervonius, Sacris Apostolice Praefectus	Vincentius	Alvarus Cienfuegos, pécsi püspök	Pécs, székesegyház	1738. máj. 27. v. 28.
1742. júl. 11.		Silvester Merani Jan., Sacris Apostolice Praefectus	Pius	Pathachich Gábor, kalocsai érsek	Kalocsa, székesegyház	1741. júl. 11.
1748 előtt			Julius	Rabcsek András nagyemőkei plébános	Nagyemőke, plébániat.	1748
1749 előtt			Bonifatius	Forách Pál, nagyvárad püspök	Nagyvárad, székesegyház	1749 körül (?)
1749 előtt			Defendens	Forách Pál, nagyvárad püspök	Nagyvárad, székesegyház	1749 körül (?)

Hitelesítő irat	Katakomba	Kiállító	Vértanú	Az ereklyét kapja	A transláció helye	A transláció ideje
1750 körül			Adeodatus	Erdődy György gróf	Bogoszló, palotakápolna	1750 körül
1740. okt. 27.	Priscilla	Jo. Antonius Guadagni, Vicarius Generalis	Felix	Koptik Ottó, dömlői apát	Homokkomárom, plébániatemplom	1751. jún. 2.
1759 előtt			Felicianus	Balassa Pál gróf	Balassagyarmat, Sztháromság	1759. aug. 20.
1754. máj. 10.	Pontianus	Jo. Antonius Guadagni, Vicarius Generalis	Candidus	Vánossi Antal, jezsuita tartományfőnök helyettes	Székesfehérvár, Nepomuki Szt. János templom	1761. nov. 5.
1768 előtt	Laurentius		Innocentius		Zalaszentgrót, plébániat.	1769. okt. 25. után
1770 előtt			Innocentius		Eger, székesegyház	1770 előtt
1770 előtt			Symplicius		Eger, székesegyház	1770 előtt
1771 előtt			Maximus	Zichy Ferenc, győri püspök(?)	Győr, Ferences t.	1771. máj. 12.
1771 előtt			Reparatus	Kudler Paschal ferences sz.	Pozsony, Ferences t.	1771
1771. márc. 8.		Marcus Antonius Vic. Gen.	Urbanus	Andrássy István gróf	Monok, kastélykápolna (?)	1771
1775 előtt	Laurentius		Benediktus		Závod plébániat.	1775
1776. márc. 30.	Laurentius	Nic. Angelus Ma. Landini Sacris Apostolycy Praefectus	Christina	Maria Christina, osztrák főhercegnő	Mosonmagyaróvár, kapucinus kolostortemplom	1778 után
1776. márc. 30.	Laurentius	Nic. Angelus Ma. Landini Sacris Apostolycy Praefectus	Augustus	Albert Kázmér, szász tescheni herceg	Mosonmagyaróvár, kapucinus kolostortemplom	1778 után

Hitelesítő irat	Katakomba	Kiállító	Vértanú	Az ereklyét kapja	A transláció helye	A transláció ideje
1762. jan. 8	Priscilla	Antonius Maria, Vicarius Generalis	Faustinus	Eszterházy Pál, pécsi püspök	Pécs, székesegyház	1781. jún. 29.
1782 előtt			Bonifatius		Buda, klarissza kolostor	1782 előtt
1782 előtt			Clemens		Buda, klarissza kolostor	1782 előtt
1783			Martialis	Bajzáth József veszprémi pp.	Pápa, plébániat.	1788
1801. nov. 5. előtt	Cyriaca		Vincentius	Herzan-Harras Ferenc, szombathelyi püspök	Szentgotthárd, ciszter ap. t.	1804. szept. 23.
1793. dec.	Pontianus	Julius Maria Somalia, Vicarius Generalis	Placidus	Herzan-Harras Ferenc, szombathelyi püspök	Szombathely, székesegyház	1814. ápr. 29.
1826. szept. 19.	Cyriaca	Placidus, Card. Zurla Vicarius Generalis	Valerius Felecianus	Apponyi Antal gróf, apostoli követ	Mucsi, plébániat.	1833. dec. 31.
1835. márc. 20.	Callixtus	Gregorius PP. XVI.	Neitus	Scitovszky János, rozsnói p.	Rozsnyó, székesegyház	1836. jún. 12.
1836. máj. 8.	Cyriaca	Carolus, Card. Odescalchus Vicarius Generalis	Vitalis	Aloysius Marcus, ferences sz., apostoli misszionárius	Búcsúszentlászló, ferences kolostort.	1852
1854			Valentius	Scitovszky János, eszt. érs.	Esztergom, székesegyház	1854
1854			Modestina	Scitovszky János, eszt. érs.	Esztergom, székesegyház	1854
1855 előtt			Lucentius		Fót, plébániat.	1855

Térkép

A katakombaszentek kultuszhelyei

Az ereklyék száma

- 1
● 2

-
- 1 Balassagyarmat
2 Bogoszló (Bohuslavice)
3 Bucsuszentlászló
4 Buda, Klarissza templom
5 Buda, Nagyboldogasszony templom
6 Eger
7 Esztergom
8 Fót
9 Győr
10 Homokkőmáram
11 Homonna (Humenné)
12 Kalocsa
13 Kismarton (Eisenstadt)
14 Máriavölgy (Maria Thal) (Marianka) 15 Monok
16 Mosonmagyaróvár 17 Mucsi
18 Nagyménfőke (Velké Janíkovce)
19 Nagyszombat (Tnava) 20 Nagyváradi (Oradea) 21 Pápa
22 Pécs 23 Pozsony (Pressburg) (Bratislava) 24 Rozsnyó (Rožňava)
25 Székesfehérvár 26 Szentgotthárd 27 Szombathely
28 Zalaszántó 29 Zádor

THE CULT OF THE SAINTS OF THE CATACOMBS. A CHAPTER FROM THE HISTORY
OF THE BAROQUE CULT OF SAINTS AND RELICS

by Gábor Tüskés and Éva Knapp

(Summary)

The cult of the saints of catacombs in one of the typical manifestations of the worship of saints in the Baroque era. Its spread in Europe was due to the rediscovery of the catacombs of Rome in the 16th century and the identification of the skeletons found in the course of the subsequent excavations as those of early Christian martyr saints, as well as to the distribution of the bones throughout Europe. The significance of the cult in Hungary was not so great as for example in Switzerland, Bavaria or Austria, though it was significantly stronger than in the Rhineland. The circumstances and manifestations of the cult in Hungary both resemble and differ from those in above mentioned territories. So the analysis of the cult in Hungary enriches our knowledge of the cult of saints in Hungary in the Baroque period and at the same time it offers European comparisons.

The cult in Hungary lasted from the second half of the 17th to the middle of the 19th centuries, its peak has been the second half of the 18th. Its late appearance corresponds to the retarded evolution of Baroque culture in Hungary in general an important feature of which was the quest of the ideals represented by these saints. The outer forms of the cult were more modest than those in Switzerland and the southern German territories (there is for example no trace of the so-called martyr's plays here), the intensity of the cult was smaller, the iconography less various, but the basic structure reveals fundamental similarities. The differences of intensity of the cult are well illustrated by the fact that only from the Swiss part of the diocese of Constance the cult of 135 saints of catacombs could be documented. Nor can the quantity of relics to be found at Altmünster, Waldsassen, Gutenzell, Banz or Monselice be compared to that in Hungary.

Further research can naturally modify these results in the future but the picture outlined above can probably contribute to the allocation of the Hungarian cult among the European trends of the day.

Gábor Tüskés — Éva Knapp

LE CULTE DES SAINTS DES CATACOMBES
UN CHAPITRE DE L'HISTOIRE DU CULTE DES SAINTS ET DES RELIQUES
À L'ÉPOQUE BAROQUE

(Résumé)

Le culte des saints des catacombes c'est un des aspects typiques du culte des saints à l'époque baroque. La diffusion du culte en Europe était fondée d'une part par la découverte des catacombes romains du 16e siècle, par les fouilles commencées à la suite, par la vérification des squelettes trouvées comme celles des martyrs chrétiens-primitifs, d'autre part par la distribution de ces reliques comme cadeau dans toute l'Europe. En Hongrie le culte n'avait pas de telle importance qu'en Suisse et en Bavière ou en Autriche, mais il était plus important que par ex. dans la Rhénanie. Les conditions et les aspects du culte en Hongrie montrent non seulement de nombreuses ressemblances avec les formes du culte des saints des catacombes des territoires mentionnés, mais en diffèrent à la fois sur les points essentiels. Ainsi: connaissant le culte mentionné; c'est non seulement un détail jusqu'ici inconnu de l'histoire du culte des saints à l'époque baroque qui s'ouvrira pour nous, mais nous recevrons à la fois la possibilité de comparer des particularités locales avec les aspects du culte européen.

En Hongrie le courant du culte durait de la 2e moitié du 17e au milieu du 19e siècle, et son âge d'or était daté à la 2e moitié du 18e siècle. Ce retard convenait à la formation tardive de la culture baroque en Hongrie où la recherche des idées représentées par les saints avait un rôle important. La translation — en la comparant avec les exemples suisses et sud-allemands — quant aux formes extérieures est restée dans les cadres plus modestes (par ex. on ne trouvait pas des jeux des martyrs), l'intensité du culte et ses représentations iconographiques étaient moins riches, mais sa structure au fond montrait des traits semblables.

On peut bien illustrer la différence de l'intensité du culte hongrois et des territoires étrangers par le fait que même uniquement dans la partie suisse du diocèse de Constanz on pouvait ramasser des documents de la translation et du culte de 135 saints des catacombes. En Hongrie on ne trouvait également des exemples de l'accumulation si riche des reliques que dans le cas d'Altomünster, Waldsassen, Gutenzell, Banz, Monselice.

Il est naturel que les recherches ultérieures pourront modifier encore ces proportions, mais l'image donnée par nous rend possible en soi l'intégration des particularités du culte hongrois au procès de courants du culte européens.